

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему: «Релігійна лексика в прозовому мовленні Василя Шкляра»

Виконала: студентка II курсу,
групи УМЛф-21м
спеціальності 035 Філологія.
035.01 Українська мова та література
Палійчук І. І.

Керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Ципердюк О. Д.

Рецензент – доктор філологічних наук,
професор Мафтин Н. В.

АНОТАЦІЯ

**Палійчук І. І. Релігійна лексика в прозовому мовленні Василя Шкляра
Івано-Франківськ, 2023. 74 с.**

У дипломній роботі представлено дослідження релігійної лексики в прозовому мовленні Василя Шкляра. На основі вивчення результатів наукових праць українських лінгвістів розглянуто історію вивчення й типологію української релігійної лексики, мовознавчі студії релігійної фразеології. Звернено увагу на дослідження вживання релігійних номінацій у художніх текстах.

Здійснено лексико-семантичну класифікацію релігійної лексики та описано релігійну фразеологію на матеріалі мови романів Василя Шкляра. Визначено функційне навантаження релігійних найменувань в аналізованих текстах.

Ключові слова: релігійна лексика, фразеологізм, бібліїзм, художній стиль, релігійний стиль, прецедентний феномен.

ABSTRACT

**Paliychuk I. I. Religious vocabulary in the prose speech of Vasyl Shklyar,
Ivano-Frankivsk, 2023. 74 p.**

The thesis presents a study of religious vocabulary in the prose speech of Vasyl Shklyar. Based on the study of the results of scientific works of Ukrainian linguists, the history and typology of Ukrainian religious vocabulary, linguistic studies of religious phraseology are considered. Attention is paid to the study of the use of religious nominations in artistic texts.

The lexical-semantic classification of the religious vocabulary was carried out and the religious phraseology was described based on the material of the language of Vasyl Shklyar's novels. The functional load of religious names in the analyzed texts is determined

Key words: religious vocabulary, phraseology, biblicalism, artistic style, religious style, precedent phenomenon.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТИПОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ РЕЛІГІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ, РЕПРЕЗЕНТОВАНИХ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ.....	8
1.1. Релігійна лексика як об'єкт наукового вивчення.....	8
1.2. Лексико-семантична класифікація релігійної лексики.....	20
1.3. Біблійна фразеологія в контексті українських мовознавчих студій...	26
Висновки до 1 розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЛІГІЙНИХ НАЗВ У ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА.....	34
2.1. Лексико-семантичні особливості релігійної лексики в романах Василя Шкляра.....	34
2.2. Релігійна фразеологія в прозовому мовленні письменника.....	45
2.3. Функційне навантаження релігійних назв в аналізованих текстах...	51
Висновки до 2 розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Мова є одним із найпотужніших виразників духовної культури народу, його сакрального світу. Українська мова, зокрема її словниковий склад, включає велику кількість слів, які своєю семантикою пов'язані з поняттям *Бог*, адже нашою правічною ментальною рисою є відчуття особливого зв'язку з Богом.

Активний розвиток релігійного стилю в сучасній українській мові припадає на період незалежності України. Відновлення державності України поклало початок відродженню і піднесенню духовності. Розпочався активний розвиток і дослідження релігійного стилю, зокрема вивчення української богословської термінології, її становлення, розвитку та функціонування, аналіз релігійної лексики як у межах релігійного стилю, так і поза його межами, що відображено в численних працях, зокрема: Н. Бабич [1], С. Біблої [4], А. Ковтун [22–26], Т. Коць [30; 31], Ф. Медвідь [33], Г. Наконечної [37–38], В. Німчука [39–42], Ю. Осінчука [43], О. Петришиної [46; 47], Н. Піддубної [49–51], В. Політила [52], Н. Пуряєвої [54; 55], М. Скаб [58–61], Н. Сологуб [62], О. Тодор [66], В. Федонюк [67], О. Ципердюк [69; 70; 72; 73], І. Черненко [74] та ін.

Разом із вивченням багатьох питань релігійного стилю увагу науковців привернула проблема його лексичних зв'язків з мовою художньої літератури. Функціонуванню релігійної лексики в художньому мовленні присвячені роботи Л. Бондаренко (розглядає вживання релігійних найменувань у поезії Дмитра Загула) [6], Ю. Браїлко (у поезії ХХ ст.) [8; 9], А. Ковтун (у художній прозі [22; 23; 25; 26] та метафоризацію релігійної лексики в художньому мовленні загалом [24, с. 344–378]), Ю. Сенів (у художній літературі кінця ХХ – ХХІ ст.) [57], М. Скаб (у текстах Ліни Костенко) [60], Н. Сологуб (в українській літературі ХІХ – ХХ ст.) [62], Л. Тихої (у творах поетів-сімдесятників) [65] та багатьох інших лінгвістів.

В останні десятиліття посиленого вивчення релігійного стилю

лінгвістичні праці не вичерпують усіх проблем, пов'язаних із функціонуванням релігійної лексики в художніх текстах. Хоча прозове мовлення В. Шкляра вже було предметом аналізу в окремих мовознавчих статтях (див., напр., праці: А. Вегеш «Особливості творення літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Маруся» [11], Ж. Колоїз «Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Чорний ворон.Залишенець» [27], О. Пискач «Конотоніми у творах Василя Шкляра» [48]), функціонально-семантичний аспект релігійних лексем у сучасному художньому мовленні на матеріалі романів Василя Шкляра до цього часу не був предметом комплексного дослідження.

Актуальність роботи зумовлена такими чинниками:

- важливістю розв'язання мовознавчих проблем релігійного стилю, зокрема його взаємодії з іншими функційними різновидами української мови;
- відсутністю монографічних досліджень, присвячених вивченню релігійної лексики в сучасному прозовому мовленні;
- необхідністю вивчення релігійно маркованої лексики у функціонально-семантичному аспекті;
- потребою вивчення художнього мовлення сучасних українських письменників, у творчості яких духовність і релігійність мають великий вияв.

Мета роботи – дослідити лексико-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти релігійної лексики в прозовому мовленні Василя Шкляра.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- простежити історію вивчення релігійної лексики в українському мовознавстві;
- охарактеризувати основні лексико-семантичні групи релігійних назв;
- проаналізувати біблійну фразеологію в контексті українських мовознавчих студій;
- описати лексико-семантичні особливості релігійної лексики в текстах романів Василя Шкляра;

- вивчити релігійну фразеологію в прозовому мовленні письменника;
- проаналізувати функціональне навантаження релігійних лексем в аналізованих прозових текстах.

Об'єкт дослідження – мова прозових текстів Василя Шкляра.

Предмет дослідження – лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості релігійної лексики в прозовому мовленні В. Шкляра.

Матеріалом дослідження послужила картотека релігійних номінацій (580 одиниць), укладена на основі романів В. Шкляра: «Маруся» [75], «Чорний ворон. Залишенець» [79], «Чорне сонце» [78]. Вибір прозових текстів для мовознавчого аналізу зумовлений тим, що саме в цих творах В. Шкляра релігійні лексеми є доволі частотними, характеризуються семантичною різноманітністю та виконують важливі стилістичні функції.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань у роботі застосовано описовий метод, який дав змогу описати релігійні лексеми та їхні функціонально-семантичні особливості в прозових текстах В. Шкляра. Прийоми компонентного аналізу дозволили виявити семантичну структуру лексем; завдяки дистрибутивному аналізу було описано сполучуваність релігійних лексем; показники частотності були виявлені завдяки статистичним підрахункам.

Наукова новизна магістерської роботи. Уперше здійснено комплексне дослідження лексико-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей релігійної лексики в прозовому мовленні Василя Шкляра на матеріалі його романів «Маруся», «Залишенець. Чорний ворон», «Чорне сонце», зокрема здійснено типологію релігійних лексем, описано біблійну фразеологію, визначено функційне навантаження релігійних найменувань в аналізованих прозових текстах.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження та отримані результати може бути використано у викладанні курсів сучасної української літературної мови (зокрема розділів «Лексикологія», «Стилістика»), лінгвістичного аналізу художнього тексту;

спецкурсів із поглибленого вивчення лексики, семасіології у вищих навчальних закладах, під час вивчення сучасної української літератури у вищій школі; а також у процесі розгляду аналізованих художніх текстів на заняттях з української літератури в середній школі.

Теоретичне значення дослідження. Магістерська робота поглиблює розуміння взаємозв'язків між функційними стилями сучасної української літературної мови, лексико-семантичних і функційно-стилістичних особливостей використання прецедентних релігійних найменувань у сучасному художньому мовленні.

Апробація роботи. Роботу апробовано у виступах на звітній студентській конференції в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (березень 2023 р.) та на Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (м. Запоріжжя, 21–23 липня 2023 р). Результати дослідження оприлюднено в публікації «Релігійні найменування в мові роману Василя Шкляра «Маруся»: лексико- семантичний аспект» [70].

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (80 позицій). Повний обсяг роботи становить 75 сторінок, тестова частина – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТИПОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ РЕЛІГІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ, РЕПРЕЗЕНТОВАНИХ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

1.1. Релігійна лексика як об'єкт наукового вивчення

У сучасному мовознавстві науковці все більше вдаються до лінгвістичних студій, які межують з іншими науковими сферами. Так, з'явилися праці із соціолінгвістики (вивчає взаємодію мови та суспільства), етнолінгвістика (досліджує зв'язок мови з культурою народу), психолінгвістика (аналізує мову у взаємозв'язках із психологією) і навіть політлінгвістика, що описує вияв у мові політики. В останні десятиліття мовознавці дуже плідно простежують взаємозв'язки мови й релігії, так з'явилася теолінгвістика – новий розділ мовознавства. Але треба зазначити, що, хоча термін « теолінгвістика» з'явився недавно, ще в ХІХ ст. дослідники почали вивчати вплив релігії та релігійної лексики на мову. Загалом учені дуже глибоко аналізують релігійні номінації, звертають увагу також на дохристиянські релігійні назви, які збереглися в мові слов'ян, незважаючи на те що їхні значення переосмислилися.

Детально простежує витоки теолінгвістичних студій А. Ковтун [24], яка у своєму монографічному дослідженні аналізує внесок О. Потебні, Є. Грицака, І. Огієнка та інших українських і закордонних мовознавців у вивчення впливу релігії на мову. Ця праця здебільшого допомогла нам розкрити це питання в цьому підпункті першого розділу (див.: [24, с. 23–57]).

Одним із перших звернув увагу на взаємозв'язки релігії та мови українців О. Потебня. Використовуючи для ілюстрації своїх думок народну творчість, О. Потебня переконливо показав, як українці вірять у надприродну силу слова, у магічну (заклинальну) функцію мови. Мова релігії є надзвичайно

потужним джерелом розвитку абстрактного мислення, свідомості, інтуїції її носіїв, у ній зберігається пам'ять поколінь, що зміцнює усвідомлення належності людини до певного етносу.

Відомим та визначним дослідником релігійної мови був словенський мовознавець Ф. Міклошич, який започаткував дослідження релігієзнавчої та богословської терміносистеми релігієзнавства на основі слов'янських мов. Він також подав у праці «Християнська термінологія слов'янських мов» лексику на позначення релігійних понять з українських джерел: *благословити, креститися, молитися, проводи, присягнути / божитися / клястися / бігматися* та ін. Загалом науковець подав понад 80 релігійних термінів, розділивши їх на 2 групи. До першої зарахував назви, пов'язані з церквою (це назви свят, осіб, будівель, предметів церковного вжитку), до другої – найменування, що стосуються релігії, основних релігійних понять).

Дослідження польської, чеської, хорватської церковно-релігійної лексики були досить важливими і для української релігійної лексики, адже багато слів церковного вжитку ввійшли до України конкретно з цих мов. Цими дослідниками є А. Богач, А. Фрінта, Е. Кліх, Е. Щетка [24, с. 26].

Певний внесок у вивчення релігійної мови робить Є. Грицак, який у I пол. XX ст. систематизує церковно-релігійну лексику, яка увійшла до словника Б. Грінченка. Її було зібрано здебільшого в Перемишлі й Східному Поділлі, зважаючи на походження лексичне значення. Учений ділить її на «чужу» (літературно-церковну) й «народну», детально описує також назви релігійних свят, страв та звичаїв, особливо великодніх тощо.

Ще одним із визначних дослідників лексики на позначення релігійних понять та проблем уживання української мови в церковній сфері став І. Огієнко – мовознавець і церковний діяч, ієрарх Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (див., напр., його працю: [34]). Богослужіння рідною мовою – це його ідея. Захист права української мови на повноцінне входження в конфесійне життя відбувався також через пресу та завдяки введенню живої української мови у відправи УАПЦ 1919 р., що фактично

започаткувало релігійний стиль української мови з орієнтацією на внутрішньомовний (власне український) ресурс. Саме завдяки УАПЦ нова українська літературна мова стала мовою церкви, мовою священною, збагатилася свій лексичний і стилістичний потенціал, збагатилася ще однією сферою свого функціонування.

І. Огієнко (митрополит Іларіон) створив новий переклад Біблії, використавши для цього літературну мову, зрозумілу для всіх. Його переклад і зараз звучить по- сучасному, а мова перекладу природна, народна. Проблеми перекладу біблійних текстів І. Огієнко розглядає у багатьох своїх працях. Щоби адекватно, на високому фаховому рівні перекладати біблійні першоджерела, він опановує староеврейську та старогрецьку, латинську й церковнослов'янську мови, а також польську, німецьку та англійську. Досконале володіння церковнослов'янською мовою дозволило І. Огієнкові блискуче передати живую, народною українською мовою стиль Священного Письма.

Саме Огієнко довів, що Біблію написано народною мовою, а не класичними літературними мовами. Мовознавець дослідив, що в Новому Заповіті – більше ніж 5500 слів (3000 слів із класичної грецької мови, а 2500 – із народної мови). Переклад Біблії І. Огієнка засвідчує його унікальний перекладацький талант, адже він зберіг в українському перекладі оригінальність Святого Письма, переклав багато ще й інших богослужбових книг, зумівши передати глибину сакральних текстів. І. Огієнко мав свою методологію перекладу книг Святого Письма.

І. Огієнко створив « Етимологічно-семантичний словник української мови», у якому пояснює походження багатьох релігійних лексем, орієнтується на власне українські мовні ресурси, пояснює нові значення, які з'являються в семантиці релігійних найменувань. У праці «Дохристиянські вірування українського народу» [34] є розділ «Релігійна термінологія», де йдеться про етимологію релігійних лексем, описано релігійну лексику язичницького періоду, яка стала невід'ємною частиною християнської релігійної

термінології.

Церковну лексику X – XIV ст. розглядає П. Ковалів у своїй монографії «Лексичний фонд літературної мови Київського періоду XI – XIV ст. Запозичення», виданій в Нью-Йорку. Він досліджує досить багато релігійних лексем – унікальних, запозичених з інших мов, зокрема з грецької, але використовуваних і на наших теренах. Учений виокремив 15 семантичних груп грецизмів, аби їх було легше запам'ятати.

Вивчає українську релігійно-християнську лексику, зокрема народного походження, О. Горбач, зосереджуючись на описі її становлення, розвитку й функціонування. Він звертає увагу на ті групи релігійних лексем, які стосуються церкви, парафій, свят і чинодіянь. Матеріалом дослідження стали писемні пам'ятки різних періодів. Науковець встановив, коли і в якому обсязі проникли в нашу релігійну мову полонізми й латинізми, кальки з польської мови. О. Горбач у своїх дослідженнях більше аналізує церковну музичну термінологію, виокремлюючи також запозичені терміни на позначення богослужінь, піснеспівів і священнодій. Мовознавець також проаналізував українськомовні тексти Святого Письма, що їх перекладали П. Куліш, І. Полуй та І. Нечуй-Левицький.

У XX ст. українське мовознавство взаємозв'язок мови та релігії не розглядало. Релігію вважали пережитком, до того ж реакційним, небажаним, із нею боролися, діяльність конфесій обмежували й забороняли. Тому й українська мова в церковному вжитку рідко ставала об'єктом наукового вивчення. Окремі мовознавчі праці, присвячені вивченню релігійної лексики чи фразеології в Україні XX ст., були відсутні. Їх аналізували хіба що принагідно – як одну з лексико-семантичних груп, наприклад, у мові якогось художнього чи ділового тексту. Зокрема, на матеріалі ділових документів XVI – XVII ст. М. Худаш описав шість груп церковно-обрядової лексики, зазначивши, що переважна більшість назв є успадкованими книжними старослов'янізмами та грецизмами, які збереглися в сучасному релігійному культовому мовленні.

У радянський період більшість праць було створено за кордоном, в українській діаспорі. Найбільший доробок належить І. Огієнкові, про якого ми вже згадували. Учений дбав за найширше використання сучасної української мови в релігійній сфері, орієнтувався у перекладах релігійних текстів насамперед на використання власномовних українських ресурсів, не заперечуючи проти вживання старослов'янizmів, але тільки як окремих краплень. Митрополит Іларіон глибоко занурився в щонайдавніший пласт української релігійної лексики, проник у походження лексичних одиниць, розумів, що ми можемо їх втратити і потрібно докласти всіх можливих і неможливих зусиль для їх збереження, збереження української мови та української релігії.

Одним із перших в незалежній Україні досліджувати релігійну священну мову починає історик мови В. Німчук (див., наприклад, серію його статей: [39–42]), який уболівав за те, аби українська мова була мовою церковною. Він спрямовував усі свої зусилля в науковій діяльності, аби довести давнину утворення української мови, її своєрідність. Саме В. Німчук видав численні українські праці періоду середньовіччя: Л. Зизанія, П. Беринди, М. Смотрицького, І. Федорова, П. Білецького-Носенка та ін. В. Німчук вивчав специфіку мови перекладів Біблії українською мовою, богослужбових текстів, розглядав правопис богословських термінів.

В. Німчук був ініціатором наукових заходів, брав участь у багатьох конференціях, присвячених проблематиці вживання української мови в релігійній сфері, звертався до Правописної комісії України з конкретними пропозиціями щодо врегулювання правопису тих чи тих релігійних номінацій, зокрема власних релігійних назв. Мовознавець уболівав за вцерковлення української мови, яка ще й до сьогодні звучить не в усіх православних храмах України. Він розумів роль українських перекладів Святого Письма, добре їх знав, дуже високо оцінив переклади Біблії, які здійснили І. Огієнко, І. Хоменко, Р. Турконяк, Л. Гарасимчук. Учений розумів, що переклади Святого Письма – це ще й потужний засіб українізації зросійщеного

православного українця, адже слово Боже щонеділі в храмах слухають сотні тисяч вірян.

До 90- років ХХ століття виникало безліч питань та проблем, що стосуються релігійного стилю української мови, його місця серед інших стилів, а також перекладу літератури, церковних книг та інші питання, що стосувалися мови загалом. Саме тому за ці праці беруться мовознавці та лінгвісти і через свою наукову діяльність починають досліджувати ряд питань. Науковці виокремлюють різні функції, дослідження, проблеми сакральної сфери та починають робити різні аналізи для того, щоби точніше дати відповіді на проблемні питання. Через порівняльний аналіз мовознавці визначили функції релігійного стилю, а також дослідили цей стиль через порівняльно-історичну функцію. Наступним питанням були правописні норми та їхня відповідність. Саме це все стосувалося релігійного слова. На мою думку, лінгвісти змогли дослідити та розв'язати ці проблеми.

Дослідниця Н. Дзюбишина-Мельник обрала для себе одну з найважливіших тем, що стосувалася того періоду, а саме функції та розвиток релігійного стилю, в якій зробила детальний опис його мовних ресурсів та ствердила, що конфесійний стиль є надзвичайно важливим.

У царині вивчення проблем релігійного стилю української мови працювала й відома дослідниця Н. Бабич. Вона звертала увагу на важливу роль мови саме в релігійному стилі, тому і заглибилася у вивчення цих процесів [див., напр., її працю: 1]. Дослідниця стверджувала, що українська мова є найлегшою для проповідей та молитов і, навпаки, найважчою для церковних текстів та богослужінь [1]. Оскільки в той час постійно вводились нові терміни в конфесійний стиль, Н. Бабич цьому заперечувала та радила все ж таки залишити ті терміни, які зберігали церковнослов'янські тексти. Тільки з метою навчання та повного розуміння, про що йдеться, можна було використовувати розмовну українську мову [1]. Вона дуже підтримувала українську церкву і тому добивалась українізації. Адже це впливало і на освіту, і на державу також. Н. Бабич усе ж таки доводила, що необхідно зберегти стародавню мову

в богослужінні і тут вже підтримала В. Німчука в тому, що всі (римокатолики, православні та греко-католики) мають об'єднатися та слухати богослужіння виключно українською мовою.

В. Задорожний стверджував, що через заборону української мови в час московської окупації, через те що всі книги церковного характеру видавалися виключно за кордоном та були повністю заборонені в Україні, церковні діячі могли працювати тільки за межами і дуже обережно писати українською мовою, навіть таємно. Це й зупинило розвиток релігійного стилю українською мовою [17, с. 136–145]. Саме він закликав та просив мовознавців повноцінно використовувати питому лексику повністю у своїх працях, а також зробити правильний варіант української мови, причому «не може бути й мови про порушення принципу розумної достатності у запозиченні іншомовної лексики в українську мову загалом» [17, с. 137].

У своїх дослідженнях М. Скаб визначила та окреслила праці науковців, що вивчали тексти Святого Письма, релігійну лексику, слов'янську мову в конфесійному стилі, а також церковні проповіді, релігійну пресу, колядки, церковні пісні, різного роду молитви та навіть їхні цілі збірки, що стосувалися конфесійного стилю. Як і в звичайному, так і в церковному діалозі присутні етикетні формули привітань. Звісно, всі, хто працював у цьому стилі, були дуже зацікавлені в цьому. Ще 1988 р. О. Горбач висловив занепокоєння з приводу того, що в українській лексикології нема досліджень у галузі дуже важливого питання культури та історії, зокрема не вивчено витоки, становлення та особливості сучасного стану й функціонування християнської богословської лексики, передовсім термінології [12, с. 102]. Виключно через те, що наприкінці ХХ століття не було усталеної релігійної термінології, багато мовознавців мали проблеми із вивченням релігійних наменувань, почали видаватися праці, заголовками яких були «Українська богословська термінологія: потрібна нова концепція» або «Криза слова в українському богослов'ї і нові пошуки». У традиційних висловах потрібна церковна фразеологія, але вона має бути повністю осучаснена – саме так зауважила

Н. Пуряєва. В сучасному мовознавстві, яке тривалий час не досліджувало релігійні тексти, була поширена проблема опису навіть церковної фразеології, ніхто не міг правильно пояснити ці поняття, і саме через це була ускладнена робота першим перекладачам Святого Письма.

Але на початку незалежності все-таки з'являються серйозні наукові праці, зокрема дисертаційного характеру, присвячені вивченню релігійного стилю. Керівником багатьох із цих праць був відомий мовознавець В. Німчук.

Так, С. Бібла аналізувала в дисертаційній праці лексико-семантичні групи, назви та походження важливих термінів, що стосувалися церкви, а також їхні функції, джерела походження та розвиток (див. її статтю за результатами дисертації: [4]). Окремі церковні терміни все одно вирізнялися навіть попри те, що церковна система управління була сталою.

У своїй дисертації І. Бочарова здійснила лексико-семантичний аналіз груп релігійної лексики та виявила побутові геортоніми. За основу були взяті праці спеціальної церковної літератури, також прозові та художні твори початку ХХ століття та послуговувалась етнографічними матеріалами. Саме це і сприяє розумінню того, що «в аналізованій підсистемі має місце полісемія, яка простежується, якщо в календарі є декілька свят на честь певного святого і кожне з цих свят у побуті названо за його ім'ям» [7].

Н. Піддубна у своїй дисертації теж дослідила багато елементів, які належали до релігійного стилю, а саме: сучасна номенклатура, яка окреслювала назви релігійних споруд та їх частин. У цих дослідженнях Піддубна вже опиралася на інші праці, у яких були подані групи релігійної лексики, також присутність іншомовної лексики в конфесійному стилі, орфографічна система української мови, лексико-сентаксичні особливості та функції мови, саме це і допомогло авторці визначити певні етапи її формування [51].

Багато дослідниць бралися вже характеризувати церковно-обрядові терміни, але Н. Пуряєва, можна сказати, зробила це в дисертаційному дослідженні [55] найточніше, оскільки вона проаналізувала терміни за всіма

поданими ознаками; зробила повний аналіз лексико-семантичних груп назв богослужбових предметів; зробила основний акцент на розвитку церковно-обрядової термінології; з'ясувала та подала загальні питання релігійного стилю української мови та мови, якою велися богослужіння і більш детально пояснила, як використовувати елементи лінгвістичних досліджень. Починаючи з XI століття всі орієнтувалися на церковнослов'янську мову як основну мову, для молитов та богослужінь. Це тривало довго, аж до кінця XIX століття. Саме тоді всі намагалися зберегти церковнослов'янську мову від нової української літературної мови та всіма способами звертали увагу на церковно-термінологічну протисистему, хоча у XX столітті стався переломний період, пов'язаний з церковнослов'янською мовою і тоді почала формуватися нова українська мова, яка вже була певним засобом спілкування та мала свої ресурси для збереження мови [54, с. 156–162].

О. Мирончук детально вивчає підстилі релігійного стилю, пропонує поділити тексти релігійного стилю на 15 підстилів; досліджує назви чинів святості, зауважуючи, що їхнє функціонування в релігійному стилі було значно більшим та обширнішим. У межах цих назв подано нові лексико-семантичні групи, в які додалися певні номінації, що відображають:

- 1) запозичення з інших мов;
- 2) зміни в лексико-семантичній структурі загальноновживаних слів;
- 3) перехід онімної лексики в загальні назви;
- 4) творення термінів за словотвірною та семантичною аналогією,
- 5) лексикалізацію сполучень слів.

Українські лінгвісти також вивчають окремі підстилі релігійного стилю, зокрема доволі активно підстиль проповіді. Так, «Специфіка функціонування християнської релігійної термінології у проповідницькому підстилі релігійного стилю» – важливе дослідження О. Петришиної, у якому розглядається використання релігійної лексики в такому цікавому проповідницькому підстилі. Саме тут проаналізовано використання релігійної термінології в християнських проповідях, а також функції нових релігійних термінів [47].

Саме в цій праці авторка хотіла показати, в якому контексті може сприйматися релігійна лексика в проповідях. Загалом проповідницький підстиль релігійного стилю є доволі важливим у межах релігійного стилю, адже тут священникові потрібно робити правильний аналіз слів та використання релігійних термінів. У текстах проповідей це є вкрай важливим явищем, тому що тут потрібно показати релігійну лексику, яка використовується для підсилення релігійного тексту. О. Петришина є авторкою дисертаційної праці «Мова проповідей Йосифа Сліпого» [46].

У XIX-XX столітті українські письменники (Т. Шевченко, Леся Українка, Панас Мирний, В. Стефаник та ін.) почали широко використовувати у своїх творах релігійну лексику. Звісно, це привернуло велику увагу сучасних українських мовознавців і всі почали широко досліджувати твори цих авторів та на основі цього видавати свої наукові праці. За час незалежності було написано та видано багато дисертацій про творчість цих авторів, де йшлося також про релігійну лексику.

Т. Берест, А. Ковтун, Ю. Браїлко, А. Берестова, І. Процик, М. Брус, О. Ципердюк, О. Іващенко, Г. Лукаш, Н. Бабич, П. Мацьків, Н. Піддубна, О. Решетняк, Л. Явір, Н. Колесник, С. Поворознюк – це тільки частина з тих науковців, хто досліджував релігійну лексику у творах письменників минулих століть і сучасних авторів. Тепер більш детально розглянемо кожного мовознавця та те, про що були їхні праці, присвячені взаємодії релігійного та художнього мовлення.

А. Берестова досліджує релігійні найменування в художніх текстах кінця XX – початку XXI століття [3].

Ю. Браїлко аналізує поезії репресованих письменників 60-80 х років XX століття, твори яких були вилучені з літературного процесу та в яких йшлося про рухи дисидентів, а також про християнські надбання людства [8].

Ю. Браїлко чимало своїх робіт присвятила не дуже поширеній релігійній лексиці, а саме різним групам онімної лексики. Небагато дослідників бралися за аналіз таких тем, тільки бачимо це в працях Ю. Браїлко [9].

М. Брус брала до аналізу євангельські назви жінок XI–XV століття.

О. Іващенко аналізує твори авторів, у яких релігійні лексеми пов'язані з прикметниками.

У працях Г. Лукаш проаналізовано конотомію сакрального світу та біблійні власні імена.

П. Мацьків описав поняттєве слово «БОГ» у словниковому дискурсі.

Н. Бабич аналізувала ще фольклорний дискурс, передовсім назви Ісуса Христа та Богородиці [1].

Н. Піддубна виявляла теоніми у творчості О. Довженка, зокрема проаналізувала «Щоденник»[51].

Т. Коць у своїх працях проаналізувала основні засади конфесійного стилю на умовах стилетворення [30].

І. Павлова аналізувала лексику конфесійного стилю та те, як пояснюються вона в працях інших мовознавців [45].

А також сучасні мовознавці взялися досліджувати твори сучасних авторів, в яких описується релігійна лексика. Це твори О.Забужко та інших буковинських авторів. Не менш захоплені дослідники релігійного слова і сучасним мовленням, адже воно є більш емоційним, розкутим та іронійним. У сучасному суспільстві є багато газет, журналів та інших видань які бурхливо реагують на ті події, що відбуваються в сучасному світі. Саме через це мовознавці беруться досліджувати ці праці як в усній, так і письмовій формі. Вони вивчали публікації, в яких було багато релігійної лексики, адже там можна було яскраво простежити функціонально-стилістичні особливості газетних текстів різних видань, як-от: «Українська правда» – М. Навальна [36], «Дзеркало тижня» – Ю. Боднарук [5]. Засоби масової інформації вдавались до яскравого порушення норм уживання релігійних лексем, це хоч і заперечує всі закони, але журналісти в такий спосіб створювали нові мовні засоби. У пресі не такі важливі та суворі закони, як, до прикладу, у літературі, тому тут є можливість перекладти місцями релігійну лексику, вдаватись до певних маніпуляцій, для того щоб слова релігійних понять набували нових

нерелігійних значень. Це яскраво простежує О. Тодор [66].

Релігійну лексику та загальні проблеми вивчення релігійного стилю сучасної української мови у своїх працях розглядає також й О. Ципердюк. Зокрема, вона аналізує функціонування теоніма *Бог* у поезіях Олександра Олеся, релігійної лексики в новелах Василя Стефаника [72; 73], розкриває методичні аспекти вивчення такого функційного різновиду сучасної української мови, як релігійний стиль [69], є автором рецензії «Динамічні процеси в семантиці української релігійної лексики» на монографію А. А. Ковтун «Семантична деривація в релігійній лексиці української мови» [70].

Демонструючи комплексний підхід до вивчення української релігійної фразеології, А. Куза дійшла висновку, що потрібно виявити певні способи, для того щоб мати змогу опрацювати релігійні фразеологічні одиниці від середини 19 ст і до наших днів. Саме для цього у своїй праці вона визначила ознаки релігійної фразеології, погрупувала їх у структурно-семантичні групи, а також з'ясувала роль фраземіки в цілому і те, що вона може розкрити в навчальному процесі, як правильно подати фразеологію в сучасних текстах, в інтернет-джерелах, а також важливим поняттям є динаміка релігійної фразеології [32].

А. Ковтун, авторка монографії «Семантична деривація в релігійній лексиці української мови» [24], у якій дає пояснення, чому досліджує релігійну лексику, адже на її думку мало мовознавців змогли дослідити релігійну загальноновживану лексику. Авторка зазначає, що дослідження зосереджено на багатозначності таких груп релігійної лексики: номінаціях духовних осіб, релігійних осіб, релігійних предметів, релігійних споруд, релігійних місць, релігійних обрядодій, релігійних подій, ознак релігійних понять, а мета роботи «полягає у визначенні особливостей розгортання багатозначності цієї найдавнішої лексичної групи, яка віддзеркалює загальні закономірності семантичної деривації слів української мови» [24, с. 20].

Не менш важлива праця, в якій широко простежений аналіз релігійної

лексики, є стаття А. Ковтун « Про внутрішній потенціал релігійної лексики» (на прикладах запозичень *поганий* та *агнець*) [25]. Авторка наголошує на значенні релігійної лексики як особливого пласту мови, який несе в собі багато етнокультурних, релігійних та моральних відтінків. Вона зосереджується на дослідженні лексем *поганий* та *агнець* як запозичень, що мають витoki в християнській релігії. Позитивні та негативні аспекти втілюються у аналізі лексеми *поганий*. Говорячи про лексему *агнець*, вона порівнює використання релігійної лексики у вищезгаданих запозиченнях з попередніми дослідженнями ролі релігійної лексики в українській мові [25].

«Релігійна лексика західноукраїнських ЗМІ в період Другої світової війни» – ще одна праця мовознавця А. Ковтун. Біблійні алюзії, фразеологізми, художні засоби в мові ЗМІ – це все описано в цій статті. Праця є доволі цікавою та змістовною для подальших досліджень. Авторка описала детально релігійну лексику, специфіку її використання в публіцистичному мовленні в умовах воєнного стану.

У праці А. Ковтун «Інноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексиці (на матеріалі художньої прози ХХ ст.)» [22] авторка досліджувала релігійні найменування в церковному стилі та те, як вони змінюються в лексико-семантичному плані, переходячи в новий художній стиль.

Попри велику кількість мовознавчих праць, у яких розглянуто різноманітні питання функціонування релігійного стилю, його лексичних особливостей та взаємодії з іншими стилями мови, комплексний аналіз релігійної лексики в прозових текстах В. Шкляра ще не був об'єктом лінгвістичного аналізу.

1.2. Лексико-семантична класифікація релігійної лексики

Релігійна лексика в літературі сучасних українських авторів є цікавим та

актуальним об'єктом дослідження. Одним зі способів дослідження релігійної лексики є аналіз конкретних творів авторів. Дослідник може вивчати вживання релігійних слів, символів та фразеологізмів у романах, оповіданнях, поезії та драматургії сучасних українських авторів. Важливим аспектом такого аналізу є з'ясування семантики та контекстуального вживання релігійної лексики, а також виявлення її впливу на стиль, настрої та тематику творів.

Також можна проводити порівняльний аналіз релігійної лексики у творах різних сучасних українських авторів. Порівняння дозволить виявити спільні особливості або відмінності в їхньому використанні релігійної лексики, а також розкрити її роль у формуванні художнього світу та передачі авторських ідей. Важливо розглядати вживання релігійних слів у контексті сучасного українського суспільства, аналізувати їхню взаємодію зі суспільно-політичними процесами, сприйняттям читачами та відображенням сучасних цінностей.

Релігійна лексика дозволяє авторам звертатися до універсальних тем та цінностей, які важливі для багатьох людей, незалежно від їхнього віросповідання чи культурного контексту. Вона створює можливість співпереживати глибинним емоціям, пізнавати духовний світ героїв та роздумувати над загальнолюдськими питаннями про життя, смерть, добро, зло, моральність та сенс існування.

Крім того, релігійна лексика допомагає створити особливу атмосферу в тексті. Вона може надати твору сакральний характер, підсилити його емоційну напругу та викликати роздуми про велич і таємницю життя.

Релігійна лексика охоплює слова та терміни, пов'язані з релігійними поняттями, вченнями, практиками, святами та традиціями. Це специфічна лексика, яка використовується в релігійних текстах, обрядовостях, молитвах, розмовах та дискусіях.

Релігія завжди відігравала потужну функцію збереженні духовності українського християнського народу. Безумовно, це вплинуло на виокремлення власне релігійного стилю, який у роки незалежності знову повернувся як

основний до стилістичної системи сучасної української мови. Тривалий період у сучасній українській літературній мові виокремлювали лише п'ять стилів: розмовний, офіційно-діловий, науковий, публіцистичний і художній. Щодо найменування стилю, що обслуговує сферу релігії, існували на початку незалежності деякі розбіжності, для називання його використовували такі терміни: «конфесійний», «церковний», «сакральний», «церковно-релігійний», «богословський», « стиль церковної мови» тощо. Проте на сьогодні назва стилю більш-менш усталена: більшість учених-лінгвістів називають його релігійним. Зокрема, дослідниця проповідницького підстилю релігійного стилю О. Петришина зазначає, що стиль слід називати «релігійним», оскільки він «а) виходить за межі християнського віросповідання; б) не зосереджує уваги на церковно-обрядовій практиці, як термінозначення "церковний" або "церковно-релігійний" стиль; в) не зорієнтовує лише на церковні учення про Бога та догмати релігії, як термін "богословський стиль"; г) не загострює міжконфесійного протистояння, як "конфесійний"» [47, с. 202–212]. Ми в магістерській роботі будемо як синоніми використовувати найбільш поширені терміни «релігійний стиль», «конфесійний стиль» на позначення аналізованого стилю та відповідно терміносполуки «релігійна лексика», «конфесійна лексика».

Релігійний стиль відображає розвиток релігійної лексики, на яку впливають як внутрішньомовні, так і зовнішньомовні чинники. Велику роль у функціонуванні релігійної лексики відіграли політичні процеси в Україні.

Щоби простежити загальний розвиток української релігійної лексики, зупинимось на періодизації релігійного стилю, що дає змогу ширше та структурніше проаналізувати функціонування конфесійної лексики в кожному з періодів.

У сучасному стилі, що обслуговує сферу релігії, виокремлюють два періоди: дохристиянський та християнський.

Більш ґрунтовну періодизацію української церковної та релігійної лексики подає у своїй дисертаційній праці А. Ковтун, покликаючись на праці С. Бібли

[4, с. 118- 123] та Н. Піддубної [49, с. 50- 56]. У нашому дослідженні спиратимемось на класифікацію А. Ковтун, котра виділяє такі періоди становлення української церковно-релігійної лексики: 1) дохристиянський період, 2) кін. X ст. – XIII ст., 3) XIV ст. – XVII ст., 4) кін. XVII ст. – поч. XIX ст., 5) 30ті рр. XIX ст. – 20ті рр. XX ст., 6) 30-ті рр. поч. 80-х рр. XX ст., 7) з 90х рр. XX ст. [22, с. 20].

У першому етапі були створені та простежуються лексеми на позначення важливих релігійних понять. А в другому етапі велику роль відграло прийняття християнства 988 р.

Релігійна лексика – це розряд лексичних одиниць, що позначають предмети, поняття, явища і властивості церковно- релігійної сфери, переважно відзначаються позитивно-оцінною конотацією та характеризуються спільним стильовим значенням [47, с. 202-212].

Через те що релігійний стиль становлювався тривалий період часу, його лексична система не могла бути виявлена конкретно. Тому сьогодні багато вчених розглядають це питання та структурують релігійну лексику відповідно до свого бачення. Важливою лексичною ознакою конфесійного стилю є маркованість, тобто використання саме в царині релігії. Лексика конфесійного стилю диференціюється за певними лексико-семантичними угрупованнями. Зокрема, виокремлюють такі основні групи:

1. Назви Боги та божеств, наприклад: *Бог, Богиня, Ісус, Аллах, Будда, Ганеша, Лакшмі.*
2. Номінації святих текстів, релігійних книг, які вважаються священними, як-от: *Біблія, Коран, Тора, Авеста.*
3. Назви релігійних понять, таких як: *віра, спасіння, вічне життя, добро, зло, гріх, віщування, покаяння, душа, вівця Божжа* і т. ін.
4. Найменування свят і постів: Назви релігійних свят і постів: *Благовіщення Пресвятої Богородиці, Вознесіння, Великдень, Пасха, Різдво Христове, Різдво Пресвятої Богородиці, Успіння Пресвятої Богородиці, Трійця, Обрізання Господнє, Великий піст, Різдвяний піст, Пилипівка, Успенський піст, Спасівка*

тощо.

5. Номінації духовних осіб, їхніх звань і посад, наприклад: *священик, монах, імам, гуру, ребе, піп, монах* та інші.

6. Назви вірувань, як-от: *християнство, іслам, буддизм, іудаїзм, сикхізм, індуїзм, самба, дзен* і т. ін.

7. Найменування будівель та їх окремих частин: *каплиця, костьол, церква, синагога, вітвар, амвон, крилос, ризниця, келія* та ін.

8. Назви предметів церковного вжитку: *дискос, хрест, престол, кадильниця, чаша, дзвін, хоругва, копіє, ікона, дароносиця, лампада* тощо.

9. Номінації священичого одягу, атрибутів влади: *стихар, орар, епитрахиль, пояс, риза, фелон, набедренник, палиця, омофор, панагія, камилавка, митра, жезл*.

10. Назви церковних служб та їх складників: *вечірня, повечір'я, утренья, екктенія, літургія, меса, стихира, тропар, кондак, прокімен, проскомидія, всенічна*.

11. Назви злої сили, наприклад: *демон, біс, сатана, люципер*.

12. Назви святих таїнств (*хрещення, миропомазання, шлюб, маслосвяття, оливопомазання, покаєння, сповідь, причастя, Євхаристія, священство, хіротонія*) [47, с. 202- 212].

Це лише основні групи релігійних найменувань. Кожна релігія має свою власну специфічну лексику та терміни, що становлять її вчення та практики.

Існує ще декілька класифікацій релігійних лексем, відповідно до праць учених. Зокрема проблема тематичної класифікації релігійної термінології висвітлена в дослідженнях О. Горбача [12, с. 146], С. Біблої [6, с. 5], І. Павлової [45, с. 18- 23], Н. Піддубної [49, с. 50-56], Н. Пуряєвої [55, с. 20], М. Скаб [58, с. 179-180], І. Черненко [74, с. 282]. Класифікація християнської лексики О. Горбача стала основою для подальшого її вивчення. Він виокремлює такі значеннєві групи: 1) храм і утвар, 2) духовенство, його одяг та ризи, 3) чинодіяння, обряди, 4) свята, 5) теологія [12, с. 146].

Н. Пуряєва виділяє за ономасіологічним критерієм 5 поняттєвих полів

української церковно-обрядової термінології, «об'єднаних навколо логічних категорій особа, предмет, дія, місце, час, що їм у системі відповідає 5 предметно-поняттєвих груп: 1) " особа – богослужіння", "виконавці та учасники богослужіння"; 2) " предмет – богослужіння", або "богослужбові предмети, їх різновиди та частини"; 3) "дія – богослужіння", або "богослужбові обрядодії, їх різновиди та частини"; 4) "місце – богослужіння," або "храм та його частини" 5) " час – богослужіння," або "богослужбовий день, тиждень, рік» [55, с. 4].

Ю. Осінчук опрацьовує тільки фрагмент конфесійної групи слів, а саме – богослужбову обрядову лексику. У цієї лексики, за його спостереженнями, функціонують назви предметів церковного вжитку, частин храму, посад церковних осіб, богослужбових книг, піснеспівів, релігійних постів, номінації богослужінь, священних обрядів і дій тощо.

У своєму дослідженні М. Скаб дає дещо розгорнуту класифікацію, виділивши серед богословських термінів 24 підгрупи, зокрема, окрім назв богів, назви послідовників релігійних учень, назви сакральних будівель та їх частин тощо [58, с. 179- 180].

І. Черненко подає такі лексико-семантичні групи конфесійних найменувань:

- «люди церковні», організація парафії (*єпископ, ієродиякон, митрополит та ін.*);

- поняття, пов'язані з церквою (храмом) та її спорядженням (*агнець, амвон, віттар, дискос*);

- одяг церковників, ризи (*камилавка, клобук, нагрудний хрест, нарукавники*);

- терміни, які передають Святі Тайнства, обряди (*акафіст, алілуя, богослужіння, вечірня, відпуст, Євхаристія, канон, канонізація*);

- найменування церковних свят і богослужбових книг (*Благовіщення, Воскресіння, Воздвиження Чесного хреста; Біблія, Євангеліє*);

- номінації Божих осіб (*Бог, Бог Отець, Святий Дух; Богоматір,*

Богородиця, Пречиста, Всенепорочна);

- абстрактні релігійні назви (*гріх, догма, рай, віра, єресь* тощо) [74, с. 281].

Н. Бабич зараховує до складу конфесійних термінів лише лексичні одиниці, які стосуються:

- 1) церкви (храму, його облаштування);
- 2) парафії;
- 3) свят;
- 4) обрядодійств [1, с. 163].

Проаналізувавши відомі дослідження учених та виокремлені ними тематичні та лексико-семантичні групи релігійних лексем, ми узагальнили їх та пропонуємо свою класифікацію, з якою ми надалі будемо працювати. Аналізована художня література дозволяє нам виокремити такі основні групи релігійних номінацій:

1) теоніми (від грец. *teos* – Бог) – найменування Богів (*Бог, Господь, Вседержитель, Всевишній; Христос, Ісус Христос;* *Богородиця, Діва Марія* та ін.);

2) найменування релігійних текстів (*Святе Письмо, Біблія, Старий Завіт, Новий Завіт*);

3) геортоніми – найменування свят (*Пасха, Великдень, Різдво Христове, Йордан, Зелені свята, Івана Купала, Дмитра, Юри*);

4) біблійні антропоніми – найменування людей з Біблії (*Юда, Петро, Варавва, Ілля, Іван Хреститель, Каїн і Авель, Ной*);

5) біблійні топоніми – назви біблійних географічних місць (*Вифлиєм, Голгофа, Гетсиманський сад, Едем, Ереб, Ад*);

6) номінації на позначення предметів релігійного культу (*храм, церква, собор, каплиця, хрест, свічка, ікона, іконостас, образ*);

7) номінації на позначення релігійних абстрактних понять (*рай, пекло, душа, дух, ангел, архангел, серафим, херувим*);

8) назви надприродних істот (*ангел, архангел, серафими, херувими; чорт*,

диявол, сатана, біс).

Детальний аналіз лексико-семантичних груп релігійних найменувань на матеріалі аналізованих нами прозових текстів Василя Шкляра представимо в другому розділі нашого дослідження.

1.3. Біблійна фразеологія в контексті українських мовознавчих студій

Релігійний стиль української мови від самого початку існування і до сьогодні активно впливає на літературну мову загалом, а також на розвиток її окремих функційних стилів. Передусім релігійна лексика закріплює численні традиції нашого народу, що зумовлює її широке використання як в усному, так і писемному мовленні, попри її вживання у церковній сфері. Особливим явищем є проникнення релігійного слова в художню мову, що робить її більш урочистостою, піднесеною, вишуканою.

На сьогодні відомі праці М. Скаб, Ю. Браїлко, А. Ковтун, О. Ципердюк, Н. Каторож, Л. Тихої, М. Стецик та ін., які досліджували проблему функціонування релігійних лексем і фразеологізмів у художній мові.

Конфесійний стиль насичує сучасну українську мову різними новими словами. Хоча б, здавалось, що культова мова є закритою лексичною системою, попри те митці слова, намагаючись обрामити свою мову, вдаються до використання релігійної лексики і навіть до певних її трансформацій, як-от: *великопіст, молитовність, благодарожений, євангелійно, всенощно*. Ю. Сенів зазначає, що «не слід трактувати виникнення таких новацій як розширення функціонально-стильового класу конфесійної лексики», ідеться про індивідуально-авторські неологізми, які виникли на базі релігійних лексем і збагачують мову поезій [57, с. 265].

Н. Сологуб справедливо вважає, що «без творів, пов'язаних із Біблією, історія української літературної мови була би збідненою» [62, с. 179-182].

Значення релігійної фразеології у художньому мовленні є надзвичайно важливим і багатогранним. Релігійні фразеологізми не лише додають виразності та глибини тексту, але й виконують різноманітні функції, сприяючи розкриттю художнього задуму та впливаючи на сприйняття читача.

Використання релігійних фразеологізмів допомагає письменникам передати сильні емоційні стани, пов'язані зі вірою, духовністю та внутрішнім пошуком.

Релігійні фразеологізми, у тому числі біблійного походження, володіють, на думку дослідників художнього тексту, великим потенціалом: можуть викликати емоції шанування, поклоніння та трепету перед невимовною силою чи святістю, надавати тексту емоційної насиченості, допомагають заглибитися в духовний світ. За допомоги релігійних фразеологізмів також передають емоційну напругу (тривогу, страждання, внутрішню боротьбу тощо).

Але, як зауважує Г. Наконечна, у загальнолітературній мові, особливо художній літературі, можна знайти поодинокі лексеми, які стосуються різних віросповідань, але оскільки вони мають досить низьку частотність уживання, можна твердити, що вони скоріш сприймаються як екзотичні вкраплення, а не як система [38, с. 81]. Усе-таки в українській мові серед релігійних фразеологізмів суттєво переважають стійкі фразеосполуки, пов'язані з християнським віровченням, що вважаємо цілком закономірним.

Щоби розуміти вплив біблійної фразеології на художні тексти, спочатку необхідно розібратися в самому понятті « фразеологія».

Фразеологія – це група стійких, незмінних, часто використовуваних висловів, які отримали особливе значення від використання в різних мовленнєвих ситуаціях. Багато фразеологічних зворотів лягло в основу народних приказок і прислів'їв. Біблійна фразеологія походить із текстів Святого Письма і має глибокі релігійні та духовні конотації. Вони стали важливою частиною культурної спадщини, яку використовують не лише в релігійних контекстах, але й у художній літературі. Художні тексти, які

використовують біблійну фразеологію, можуть передати різні почуття та ідеї. Це може бути використання виразів для створення загадки чи шифру, у якому автор натякає на певну історію або символіку. Також біблійна фразеологія може використовуватися для розкриття характеру персонажа, його духовного стану або релігійної віри.

Фразеологізми – це ще один ярус, де релігійні лексеми збагачують авторське мовлення.

Художнє мовлення багате усталеними фразеосполуками релігійного походження на зразок: *наріжний камінь, Каїнова печать, невірний Хома*, а також такими сталими фразеологічними одиницями, як: *слава Богу, хвалити Бога, з Богом, сурма архангела, обітована земля, душу лишити, душу губити*.

Шлях до сердець людей – це біблійні вислови, які вже міцно вкоренилися у мовленні вірних, стали крилатими та ввійшли до скарбниці народної фразеології [65, с. 30]. Зчаста, послуговуючись ними, ми навіть не усвідомлюємо, що вони мають біблійне походження. Такі звороти є також у художніх текстах, напр: *Живіть благочестиво у Христі* (Л. Костенко) [72, с. 572], *Один із вас мене продасть* (Д. Павличко), *Сам бо Господь зійде з неба, і перше воскреснуть умерлі* (Є. Маланюк) [31, с. 507].

Як зауважує Н. Бабич, яка вивчала фразеологізми з лексемою *Бог (бог)*, у їхньому складі є дві групи: 1) фразеологізми, що передають християнську віру в Бога і мають конотації піднесеності та шанобливості (*дай Боже, бійся Бога, Бог послав*); 2) фразеологізми, що фіксують дохристиянське розуміння бога, не завжди зрозуміле сучасникам (*впіймати бога за бороду, молитися скляному богові*). Другу групу фразеологізмів не стосуються християнства. У мовленні народу є також стійкі сполуки з лексемою *Бог*, використовувані у формулах антиетикету, напр.: *Клянусь Богом! Хай тебе Бог покарає*.

Релігійну фразеологію української мови розуміють як частину української фразеології, до складу якої входять релігійні фразеологічні одиниці, які репрезентують релігійний світогляд українців як носіїв переважно християнської культури.

Українська фразеологія має у своєму арсеналі достатньо розроблену методологію, яка вже сама стає предметом досліджень [1, с. 167]. До представників широкого витлумачення об'єкта фразеології належать Н. Бабич, В. Жайворонок, А. Коваль, А. Куза, Н. Піддубна та ін. За такого підходу до фразеологічних одиниць зараховують усі стійкі сполуки: окрім власне фразеологізмів, також приказки та прислів'я, лексикалізовані сполуки, традиційні етикетні формули (вітання, побажання, запрошення, віншування), антиетикетні звороти (прокльони), каламбури, крилаті вислови; терміни-словосполучення. Зокрема, В. Жайворонок зазначає, що до фразеологізованих мовних одиниць належать прислів'я та приказки, які побутують у народному мовленні з дуже давніх часів, і пізнати по-справжньому етнос, заглибитися в його дух, зрозуміти душу українців можна також через його фразеологію, а не лише художню творчість митців слова [16, с. 36]. Коли фразеологію розуміти вузько, то до фразеології зараховують лише стійкі сполуки – метафори різної етимології (*сушити голову, до схід сонця*), у тому числі й метафори – професоналізми (*адамове яблуко, питома вага*); порівняльні фраземи, що виникли на основі словосполучень чи речень (*як білка в колесі, наче у сні*). Ми у своїй роботі дотримуємося широкого розуміння терміна «фразеологізм» і зараховуємо до фразеологізмів усі готові, усталені сполуки слів, що їх мовці відтворюють у своєму мовленні.

Дослідниця релігійної фразеології в українській мові А. Куза визначає релігійні фразеологізми як «стійкі і часто відтворювані в мові словосполучення з високим рівнем образності, експресії, абстракції, символіки, узагальнення, з релігійною семантикою або релігійною конотацією і релігійними компонентами» [32, с. 212]. Ця мовознавиця вважає, що біблійна фразеологія є складником релігійної. Зокрема більшості українців добре відомий фразеологізм *бути на сьомому небі (від щастя)*, який частина дослідників пов'язує або з Аристотелем, а саме з його твором «Про небо», у якому віломий філософ стверджує, що небо складається із семи нерухомих сфер, на яких розташовані зірки й планети. Але є вчені, які пов'язують походження цієї

сталої сполуки з Кораном, у якому зчаста йдеться про сім небес. До речі, сам Коран, за ісламською традицією, приніс ангел із сьомого неба. Так само в християнстві є священна книга – Біблія, значення якої надзвичайно важливе, що зберігається й зараз в українського християнського народу, попри спроби радянського атеїстичного режиму викинути з активного вжитку релігійну фразеологію, яка є надбанням усього людства [32, с. 23].

Біблія стала тією книгою, яка через її переклади суттєво вплинула на формування лексичного складу сучасної української мови, збагатила українське мовлення як релігійними лексемами (загальними та власними назвами), зокрема грецького, старосєвреського, латинського та старослов'янського походження, так і цілими фразеологічними зворотами, які переосмислилися та активно вживалися та вживаються зараз як у розмовному мовленні, так і інших стилях – художньому, публіцистичному. Деякі прислів'я та приказки, які ми вважаємо народними, насправді сягають своїми коренями Біблії.

Об'єктивне вивчення усталених словосполучень релігійного змісту почалося лише в роки незалежності, хоча ще О. Потебня, відомий український мовознавець, започаткував дослідження сакральних понять в українському мовознавстві. Але у ХХ ст., у час атеїстичної радянської пропаганди, почали утворювати штучно вислови антонімічного характеру на зразок *Без Бога рівна дорога*, аби стерти з пам'яті людей фразеологізм релігійного походження *Без Бога ні до порога*. Також нешанобливе ставлення до християнських понять закріплював правопис: слово *Бог*, назви релігійних свят та інші релігійні власні назви писали з малої літери. Навіть якщо мовознавці й наводили у своїх працях приклади фразеологізмів біблійного походження, то не могли відкрито написати про їхнє біблійне джерело та аналізувати первинне, релігійне, значення. Але в роки незалежності деякі фразеологи змогли надолужити те, чого їм не давали зробити в часи радянської окупації. Так, А. Коваль видала 2001 р. монографію «Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові» про біблійну фразеологію та її вживання в

художніх текстах [21].

У сучасному художньому мовленні письменники без обмежень можуть уживати релігійну лексику та фразеологію, а науковці досліджувати такі тексти. Вплив Біблії та релігійного стилю відчутний у художніх текстах сучасних українських письменників і засвідчує, як пише зокрема Ю. Стежка [63], взаємодію релігійного й художнього стилів сучасної української мови, про що детальніше буде йтися в наступному підрозділі нашої роботи на матеріалі прозових текстів В. Шкляра.

Висновки до I розділу

Релігійний стиль – це один зі стилів, який характеризується складним шляхом становлення. Кожен з етапів становлення цього стилю мав свої особливості та роль, які слугували для розвитку релігійної лексики та стилю загалом. Відповідно виокремлюють і декілька етапів становлення релігійної лексики, аналіз яких засвідчує, що серед релігійних лексем є не лише запозичена лексика, але й питома українська, в українській релігійній мові збережено й лексеми дохристиянського періоду з певним переосмисленням.

Перший етап, тобто зародження релігійної лексики (дохристиянський період), вирізнявся релігійними номінаціями, а саме назвами богів, загальних понять віросповідання українців. Прийняття християнства 988 року, що закріпилося за другим періодом (кін. X ст. – XIII ст.), дало поштовх до розвитку релігійної лексики, зокрема запозиченої. У третьому періоді (XIV–XVII ст.) значну роль відіграла діяльність письменників-полемістів. Саме вони намагались довести факти про релігійний стиль. В четвертому періоді були не зовсім сприятливі умови, релігійну лексику витісняли та забороняли в користуванні, але в Галичині все-таки видавалися релігійні праці, незважаючи на всі заборони. П'ятий етап (30ті рр. XIX ст. – 20ті рр. XX ст.) відзначився активним друком релігійних книг такими авторами, як: М. Шашкевич,

П. Морачевський, П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький, О. Бачинський та ін. Якщо коротко, то шостий етап можна охарактеризувати як заборону релігійного стилю на теренах України. Науковці та письменники всіляко боролися з цим, попри постійні утиски все одно намагались писати та видавати праці в релігійному стилі. Цей етап припадає на 30-ті рр. – поч. 80-х рр. ХХ ст. Сьомий період, або його ще називають сучасним (з 90х рр. ХХ ст.), позначився подією 1991 року, згідно з яким українська держава могла називатися незалежною. Вже в цей час почалось активне вивчення релігійної лексики, виокремлення самого релігійного стилю, з'явилося досить багато наукових праць, мовознавці все більше досліджували релігійну лексику.

Останні три десятиліття активно досліджують релігійний стиль та релігійну лексику як його основну виразну ознаку численні українські мовознавці (В. Німчук, Н. Бабич, М. Скаб, С. Бібла, Н. Бочарова, Н. Піддубна, Н. Пуряєва та багато ін.). Важливо, що в цей час видаються дисертаційні дослідження та монографії означеної проблематики. Науковці розглядають і таку проблему, як поділ на лексико-семантичні групи релігійної лексики. Безумовно, цією проблемою зацікавилось багато вчених, як-от: О. Горбач, С. Бібла, Ю. Осінчук, І. Павлова, Н. Піддубна, І. Черненко та ін. Типологія релігійних номінацій, яку запропонували науковці, залишаються досі актуальними та їх використовують надалі у своїх працях мовознавці.

Наявні дослідження, які простежують особливості використання релігійної фразеології в сучасній українській мові. Оскільки релігійна лексика широко вживається в текстах художнього стилю (зокрема й у складі метафор, порівнянь, фразем, чим насичує поетичне мовлення образністю, вишуканістю, урочистістю), лінгвостилісти мають багато праць на цю тему. Дослідники звертають увагу й на функції релігійних назв (окремих лексем, біблійних висловів) у художньому тексті, підкреслюючи, що релігійна лексика відображає внутрішній духовний світ митця та його героїв, а також зауважуючи частотне використання біблійних уривків та слів-символів. У художньому мовленні релігійна лексика може зазнавати трансформацій,

переосмислюватися (десакралізуватися), ставати базою для утворення
оказіоналізмів, збагачуючи поетику тексту.

У другому розділі нашої роботи детальніше розглянемо лексико-
семантичне вираження релігійної лексики в прозовому мовленні В. Шкляра,
простежимо, які біблійні номінації використовує автор та спробуємо визначити
їхнє функційне навантаження в аналізованих текстах

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО- СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЛІГІЙНИХ НАЗВ У ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У сучасному художньому мовленні широко представлено релігійні одиниці. У прозових текстах релігійна лексика виявляється як потужне джерело. Це виявляється, зокрема, в їхніх семантичних, функційних особливостях, що передбачає наявність традиційних та нетрадиційних компонентів; уживання релігійної лексики у складі тропів, звертань, вигуків, фразеологічних одиниць; виявлення функцій, які працюють на текст; частотність уживання аналізованих лексем тощо. Отож у наступних підрозділах цього розділу ми проаналізуємо лексико-семантичні особливості та функційно-стилістичне навантаження релігійних номінацій у сучасному художньому прозовому мовленні на матеріалі романів В. Шкляра.

2.1. Лексико-семантичні особливості релігійної лексики в романах Василя Шкляра

Василь Шкляр – український письменник, політичний діяч, лауреат багатьох літературних премій, автор понад десяти книг прози, «батько українського бестселера». Свої твори почав писати у 70-х роках ХХ ст. та відтоді заслужив набияку увагу серед читачів загалом і дотепер користуються популярністю його твори. Науковці вважають, що Василь Шкляр усі свої життєві історії та проблеми «переніс та наситив ними свої твори». Оскільки у творах автора багато релігійних найменувань, їх досліджували безліч

науковців то можна сміливо заявити, що необхідно вивчати прецедентні феномени у мовопросторі митця, для кращого розуміння його творів.

Невід'ємною частиною української писемної та усної лексичної системи є слова, пов'язані з релігією та вірою. Всі мовні одиниці релігійної лексики сильно змінювалися протягом років, завдяки цим змінам вони відображали різні аспекти духовного світу людини, звичаї та обряди, вірування, що пов'язані з християнством чи іншими релігіями, а також морально-етичне виховання людей.

Проаналізувавши релігійні найменування в романах Василя Шкляра «Маруся», «Чорний ворон. Залишенець», «Чорне сонце», ми виявили певну кількість релігійних лексем, які можна розподілити на лексико-семантичні групи. Класифікація груп виглядає таким чином:

Теоніми (від грец. *teos* – Бог) – найменування Богів (*Бог, Господь, Вседержитель, Всевишній; Христос, Ісус Христос* та ін.).

Найбільш уживана релігійна лексема *Бог* посідає вагому місце в прозовому мовленні Василя Шкляра, наприклад: *Хоча, по правді сказати, не було тут аж такого єдиномислія, якого благав у **Бога** Тарас, котрий теж споглядав Думську площу з портретів, придивлявся, що воно діється на його Козиному болоті й хто чим дихає.*(ст.85 Маруся); — ***Бог** один, — сказав отець Терентій* (с. 2, Маруся); — *Не **Бог** їх забрав. **Богові** клопіт про душу людську, а не тіло.* (с. 2, Маруся); *Ми в **Бога** не віримо. – Хлопчина вже цокотів зубами, але намагався тримати фасон.* (ст.44 Маруся).

Із цим самим значенням рідше вживаються такі лексеми, як: *Господь Бог, Господь, Ісус Христос.* Див., наприклад, у тексті: — ***Господь** буде милостивий до цієї дитини, — відповів я. — А випробування зміцнюють дух і ведуть до життя.* (ст.213 Чорний Ворон).

Теоніми *Бог, Господь, Господь Бог* зчаста виступають у ролі адресата, до якого зчаста звертаються персонажі романів, висловлюючи свої прохання або навіть незадоволення: *За ними йшов церковний хор на чолі з дияконом і голосно, голосніше, ніж годилося б церковному хору, співав «**Боже**, царя*

храні» (с. 86, Маруся); *Прости, Господи, що в неділю, — перехрестився Микита Шульга.*(ст. 126 Маруся).

Виявлено й пестливі форми теонімів- вигуків із часткою *ой* для підсилення, як- от: *Ой Божечку...* (ст.187 Чорний ворон).

На позначення третьої Особи Божої виявлено одну назву: *Ти силою Святого Духа зробив нас здатними для цього служіння...* (ст.10«Маруся).

Більшість уживань засвідчують десакралізацію теонімів та вживання їх у ролі вигуків, напр.: *Боже, він же їй не сказав головного* (ст.156 Маруся); *Господи, чого ж так холодно?*(ст. 195 Маруся); *Спаси і відведи, Господи...* (ст. 172 Чорний Ворон); — *Боже, зовсім інший чоловік... — вона провела прохолодними пальцями по моєму обличчю.* (ст.196 Чорний Ворон).

Засвідчено лексему *Бог* і в складі усталених зворотів, напр.: *Побійтеся Бога, сотнику!* (ст.102 Маруся).

У фрагменті « *Горе, горе вам, невісти Христові! Гаспиди йдуть рогаті — будуть вас твалтувати! Тікайте!*» (ст.61 Чорний ворон) використовуються дві протилежні за значенням лексеми *Бог* і *дідько*. Лексему *Бог* позитивного змісту протиставлено лексемі з негативною семантикою *дідько*. Можемо говорити про стилістичний прийом антитези.

У мовленні романів В. Шкляра теононім *Господь* посідає друге місце за частотністю після теононіма *Бог*, напр.: *Господи, отак по-дурному попастися! Отак безглуздо загинути разом зі своєю тасмницею. І від кого! Від руки якоїсь плюгавки* (ст. 294 Чорний ворон).

Ця релігійна лексема використовується найчастіше разом із дієсловами у фразеологізованих (усталених) конструкціях: *Прости, Господи, що в неділю, — перехрестився Микита Шульга.*(ст.126 Маруся); *Дай, Господи, щоб жертва, яку приносимо й за наші гріхи, і за гріхи невідання народу, була вгодна та приємна Тобі...»*(ст.129 Маруся). *Щоправда, на задньому плані, бо Сіроманець панічно боїться відеокамер, особливо телевізійних, щоб, не доведи Господи, його не побачили по ящику батько- мати.* (ст.4 Чорне сонце). Такі конструкції більш детально проаналізуємо в наступному підрозділі роботи.

У стилістичній фігурі порівняння та біблійній алюзії виявлено також теонім *Ісус Христос*, яка відіграє важливу роль у тексті, напр.: *Оголений, бородатий, на тринадцять років молодший за Ісуса Христа, Гризло іде до мене. Він не загрибає ногами, а, як Ісус, іде по воді»* (ст.45 «Чорне сонце»).

Крім цього, у тексті представлено **найменування інших святих осіб** такими сполуками як: *Матір Божя, святий Іоан, свята Богородиця, Діва Марія*. Доволі багато лексем називають Матір Божу. Пор. у текст: *Він просив **Матір Божу**, аби відвела від них лихо, заступила товаришів і, якщо треба, хай це зробить ціною його, Колядиного, життя, він зовсім на неї не образиться, бо давно готовий перейти в інший світ, хай це буде на небі чи ще в якомусь невідомому місці, але він, Коляда, готовий перейти туди хоч зараз, нехай лишень **свята Богородиця** заступиться за хлопців... Коляда спершу молився пошепки, та потім у щирості й запалі молитви дійшов до самозабуття і став усе голосніше благати їхню **заступницю Діву Марію**»; «Ні, не буває, я знаю: кожна карта лягає в масть чи не в масть тільки за Божим промислом, інакше як могла знати сліпа Євдося, під яким дахом мені доведеться ночувати всупереч правилам, що їх постановили собі лицарі ордену *руки святого Іоанна?*» (ст. 182 Чорний ворон). Як засвідчують попередні приклади, на одній сторінці може вживатися низка синонімів, які з різних боків описують сутність цієї святої особи. Окрім того, уживаються й інші номінації релігійного змісту (*молився, молитва, святий Іоанн, Божий промисел*).*

Найменування духовенства, служителів церкви (*єпископ, владика, архієпископ, митрополит, патріарх, вікарій, священник*) не менш частотно вживаються в прозовому мовленні В. Шкляра. Найчастотнішими є лексеми *отець, священник, ксьондз, дяк*, рідше виявлено номінації *панотець, капелан, паніматка*, уживання яких виявляє як нейтральне або позитивне ставлення автора та його героїв до названих цими словами осіб, так і негативне. Наприклад: *Явдосі відібрало мову ще у двадцятomu після того, як зарубали її чоловіка, горбулівського **дяка** Тимофія Соколовського* (с. 1 Маруся); *Із церкви*

вийшов **священик**. Він подивився у їхній бік і, мабуть, упізнав Марусю, бо помахав їй рукою. (с.14 Маруся); *Своїх і чужих, якщо за чужих вважати стрільців-галичан, котрі теж поприходили на службу Божу (мали свого капелана, та принагідно тяглися до церкви (ст.12 Маруся); **Отець** Олексій перехрестився і мерзлякувато повів плечима. (ст. 2 Чорний ворон) Православний **батюшка** Тимофій — з ріденькою борідкою і водявими очками — уважно перечитав те послання...;— Я є **отець-декан** Ярослав Ковальський, — сказав він. — Маю єдиного сина-гімназиста, але віддаю його вам. Най іде туди, де всі йдуть. (с.146 Маруся); **Панотець** Тимофій і цей клопіт узяв на себе (ст.209 Чорний ворон). Деякі назви священничих осіб ужито з означеннями-конкретизаторами: *Отче, — зашелестіла вона сухими губами.**

Є також номінації, запозичені з польської мови: — *Поклич **ксьондза**, — сказала Явдоха. — Сповідатися буду. — **Ксьондза**, мамо, давно немає в селі.*(с.1 Маруся). Простежуємо й етикетну формулу звертання до священника, напр.: *Домовились, **отче**, сказала на те йому Тіна, яка ваша воля — так ми і зробимо...* (ст.208 Чорний ворон).

Назви осіб, пов'язаних з обрядом хрещення. Із християнським звичаєм хрещення пов'язане найменування особи кум 'хрещений батько стосовно до батьків хрещеника і хрещеної матері; батько дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері', ужите в романах В. Шкляра як у чоловічому роді, так і в множині (*куми*), яка синкретично позначає осіб і чоловічої статі, і жіночої статі, напр.: *Треба сказати, що панотець Олексій жив з односельцями душа в душу, міг у їхньому гурті задиміти люлечкою, випити чарку, до нього першого йшли на пораду, запрошували в **куми**, на весілля, а часом панотець і в себе вдома влаштовував такі вечорниці, що співи не втихали до третіх півнів (ст.39«Залишинець. Чорний ворон»); Пішов, каже, колись на Різдво в Орли до **кума**, та засидівся трошки, та й вертаю додому навпрошки через поле (ст.37 « Чорне сонце»), Це був їхній **кум** Тиміш Олексієнко-Корч, хрещений батько дитини, яку вона тримала на руках (ст.10 «Маруся»).*

Назви осіб відповідно до їх ставлення до релігійних заповідей. Ми виявили переважно лексеми не з позитивною, а негативною семантикою. Зокрема, негативну оцінку семантику мають слова *грішник*, *грішниця*, які вступають в антонімічні відношення відповідно з іменниками *святий*, *свята*. Лексеми *грішник*, *грішниця*, як показують аналізовані тексти, є доволі вживаними саме в художньому мовленні. Вони дають змогу описати людину з негативної сторони та показати її погані вчинки: *І я так думаю. Бог один, — повторила Явдоха. — Та я його, отче, чимось прогнівила. Грішниця я велика* (ст. 2 «Маруся»), *Ангел, який заледве не став грішником, виливає на землю з темного слоїка щойно зварене зілля* (ст. 47«Чорне сонце»). В останньому реченні маємо знову антитезу через протиставлення лексем *грішник* – *ангел*.

Назви надприродних істот, які виступають у ролі іменника, також зафіксовано в художніх аналізованих текстах. Це переважно часто вживана лексема *ангел*, що позначає надприродну істоту, посланця, вісника Бога і якого здебільшого зображують як юнака з крилами.

Можемо натрапити також на синоніми до цього слова, такі як *Божя дитина*, *ангел-заступник*, *ангел-хоронець*, а також використовують пестливу лексику: *Одного разу навіть побачив свого ангела-охоронця* (ст. 52 «Маруся»); *Важко сказати, коли прилітає до новонародженого ангел-заступник...* (ст.41 « Залишенець.Чорний ворон»).

У романі «Чорне сонце» цей іменник уживається переносно, як пестливе скорочення імені *Ангеліна*: *Ангелом я називаю свою наречену – і не тільки тому, що обожнюю це небесне створіння, а через те, що вона так зветься насправді. Ангеліна. Ангеліна, погодьтеся, трохи задовге ім'я, тому я її називаю Ангелом* (ст.35 Чорне сонце). Пор. ще одну пестливу форму цієї лексеми, яка несе виключно позитивне забарвлення: *Миловидна дівчина, що сиділа в передпокої, зустріла мене такою усмішкою, що якби не Ангелик, я б у неї закохався тут і тепер* (ст.35 «Чорне сонце»). В. Шкляр доволі часто використовує пестливу лексику, де головний герой твору дівчину Ангеліну називає лагідно *Ангелик*, *Мій Ангел*. Саме така назва описує людину особливо

доброю, ніжною та милосердною. Але в порівнянні релігійну номінацію вжито в прямому значенні: *Будь як Ангел – чиста і неповторна* (ст.38 «Чорне сонце»).

Найменування релігійних свят і постів (*Пасха, Великдень, Різдво Христове*) активно вживаються у творах, це може свідчити тільки про одне: письменники були зацікавлені релігійними святами та хотіли їх детальніше описати і подати їх у своїх працях. Доволі часто і в романах Василя Шкляра використовуються геортоніми – найменування релігійних свят. Частота їхнього вживання набагато нижча, аніж теонімів та найменування духовенства, але приклади є.

Найчастіше вжито назви основних релігійних свят – *Великдень, Різдво, Спас*, пор. у текстах романів: — *Незабаром Великдень. Я тобі принесу вечерю, як до хрещеного батька.* — *Ні, моя пташко,* — сказав він. — *На Великдень мене тут не буде.* (ст.124 Чорний Ворон); — *Якщо ми забудемо про Спас — Спас забуде про нас,* — сказав Чорний Ворон. (ст.137 Чорний Ворон); *А коли перед самим Різдвом Ходя вполював дикого цапа, то тут уже козаки готові були його на руках гойдати...* (ст.234 Чорний Ворон); *Наприкінці третього тисячоліття до Різдва Христового...*(ст.1 Чорне сонце).

Деякі фрагменти, окрім назв релігійних свят, містять іншу релігійну лексику, яка описує їхні атрибути, напр. для опису Великодніх свят використано лексеми *свячене, крашанки, паска, по-великодному*, етикетну релігійну формулу *Христос воскрес! Великдень! Нам переказали, що ворог оголошує на три дні перемир'я. ... Свято, мир, благодать! Сонечко світить по-великодному, трава на лужку зеленіє, у синім небі ні хмаринки. А тут ще люди з села нанесли нам свяченого — крашанок, пасок, ковбас, будженини. ... Коли чуєм: співають наші вороги по той бік долини «Христос воскрес!»* (с.185 Маруся).

Зрідка натрапляємо на інші назви цієї групи, зокрема назви постів: — *У мене Великодній піст,* — відмовилась Тіна. — *Он як. Тоді вибачай. Наш лісовий режим посту не передбачає* (ст.123 Чорний Ворон).

Номінації культових споруд (храм, церква, собор, монастир, дзвіниця, каплиця тощо) широко функціонують у текстах романів В. Шкляра. Напр.: *А в костьолі зробили клуб. А церква є?*(с.1 Маруся); *Була неділя, на царині біля Покровської церкви в селі Вереси зібралось чимало люду* (с.12 Маруся); *Руїни храму іноді святіші за його первісну досконалість* (ст.24 Маруся); *Коли москалі звалтували його наречену Марильку — поглумилися прямо біля костелу на цвинтарі, Льодзьо пішов у козаки до Дмитра Соколовського* (ст.41 Маруся).

Інколи найменування цих споруд є перифразами: *Ми говорили про настоятеля Божої обителі, а не про завойовників, — сказав П'ята* (ст.120 Маруся). *Божя обитель* – це описова конструкція, перифраза, вживається тут на позначення храму, церкви.

Лексема *монастир* уживається окремо або в складі власних назв, пор.:

*День у день їх обступали нові чутки: то казали, що пораненого Веремія переправили лікуватися аж до Польщі, то пішов поголос, нібито він сидить у черкаському допрі, хтось божився, що бачив його в **Онуфрїївському монастирі** перевдягнутого ченцем* (ст.49 Чорний Ворон); *Відразу після амністування холодноярців червоні посунули до **Мотриноного монастиря** — їхня лава тяглася лісовою дорогою від хутора Кресельці аж до плоскогір'я, на якому гніздилась обитель. У хвості ще не знали, де він, той **монастир**, а передні вже колошматили «осине кубло».* (ст.61 Чорний ворон); *Вони вдерлися до другої – **Свято-Троїцької – монастирської церкви**, де почали хапати й ховати за пазуху все, що блищало, – золочені хрести, трисвічники, срібні дискоси, дароносиці, чаші...* (ст.63 Чорний Ворон).

Щодо інших найменувань сакральних споруд, то досить часто натрапляємо на лексеми *могила* та *цвинтар*, що означають яму для поховання померлого; місце поховання і насип, горбик на ньому. Напр.: *Відспівали отамана на подвір'ї гімназії, потім на лафеті повезли на **цвинтар**, хоч це було зовсім недалечко. Процесія не вміщалася на вузькій вуличці від гімназії до **цвинтаря*** (ст. 32 Маруся); *Потім ще люди стали шептатися, що козаки*

поховали Веремія на старому **цвинтарі** в їхньому-таки селі, поховали серед ночі, так, щоб навіть жінка і мати не знали, бо рано чи пізно викажуть своїми слізьми **могилу** отамана (ст.14 Чорний Ворон); Козаки шаблями розрили землю, пригорщами викопали неглибоку **могилу**... (ст.79 «Маруся»). В окремих контекстах навіть описано релігійні обрядодії, напр.: *Наприклад, цього разу він завважив із подивом, що отець Олексій не тільки вкоротив молебень, але й не **опечатав** **могилу**...* (ст. 32 «Маруся»).

В одному романі зафіксовано найменування **дзвіниця** ‘вежа для дзвонів на церкві, при церкві або окрема будівля з дзвонами’: *Страшний вогонь стугонів над **дзвіницею** — криваво-червоний, язикатий, зловісний* (ст. 81 Залишенець. Чорний ворон»), *Вони натрапили на книгозбірню, та оскільки цупкий папір не годився на самокрутки, то одривали від книг позолоту та срібні фібули, а решту кидали зо зла у вогонь під **дзвіницю*** (ст.82« Залишенець. Чорний ворон»); *...і від жіночих плачів так розлютилися, що запалили **дзвіницю** Івано-Златоустівської церкви.* (ст.62 Чорний Ворон).

Серед лексем, що є **назвами предметів церковного вжитку**, виявлено лише лексему **дзвін**, див. у тексті: *На її вершині колись також був **дзвін**, який сповіщав про наближення ворога...* (ст.95 Чорний ворон); *...вони з великим трудом скинули **дзвони*** (ст.62 Чорний Ворон).

Серед **назв священних книг** ужито лексеми *Біблія, Старий Завіт* тощо, напр.: – *Бог один. Але я не знаю книги, кривавішої за **Біблію*** (Ст.198 «Чорний ворон»); - *То **Старий Завіт**, — пояснила мені вчителька- аристократка Тіна. — **Завіт** кровожерливих інстинктів?*(ст.200 « Чорний ворон»).

Назви абстрактних релігійних понять належать до одних із визначальних у християнському віровченні. Серед найбільш уживаних у прозових текстах В. Шкляра є лексема **гріх**. Напр.: *...тут у дерев'яних ночвах змив із себе всі **гріхи*** (ст.32 Залишенець. Чорний ворон»); *То є **гріх** – віщунством займатися, — сказав отець Терентій* (ст. 2 Маруся). В окремих фрагментах таких лексем може бути використано кілька, напр.: *Ти силою Святого Духа зробив нас здатними для цього **служіння**, щоб не в осуді*

ставши перед Святою славою Твоєю, ми приносили Тобі жертву хвали; бо Ти — Той, що творить усе в усіх; дай, Господи, щоб жертва, яку приносимо й за наші гріхи, і за гріхи невідання народу, була вгодна та приємна Тобі... (ст.10«Маруся).

Доволі часто у своїх романах Василь Шкляр використовує і лексему *душа*. За релігійними уявленнями, душа є безсмертною, становить нематеріальну сутність людини, сутність її життя. Тлумачити це поняття можна в різних значеннях, як прямому так і переносному. Ця лексема найчастіше набуває елементу сакральності і виконує образотвірну функцію, адже саме тут змальовується вся святість людської душі загалом: *Ході очі, але він бачив, як його душа, схожа на маленьку пір'їнку, відлітає в піднебесся на місце світле, на місце квітуче, місце спокійне, де немає болю, печалі й немає... голоду (ст.109« Чорний ворон»).*

Окрім назв, що є іменниками, у романах Василя Шкляра широко використовуються й лексеми інших частин мови з релігійним змістом: прикметники та дієслова. Частота їхнього вживання значно менша, ніж іменників, але подаємо їх приклади, пор.:

І під голосіння черниць вони скинули монастирські дзвони... (ст.62 Чорний Ворон); ...ставши перед Святою славою Твоєю (ст.10 «Маруся); Каюся, отче. Та я хотіла знати правду... (ст.3 Маруся); І прости нам провини наші... (ст.36 Маруся); — Ну, якщо ви так себе відспівуєте, то будь ласка...(ст. 45 Маруся); Він перехрестився й тихо пішов. Витримати таке могли тільки люди, які шукали тут рідних.(ст.80 Маруся); Спаси і відведи, Господи...(ст.172 Чорний Ворон).

Можна зробити висновок, що використання релігійних лексем у прозовому мовленні Василь Шкляр є досить частотним. Зрозуміло, що в підрозділі ми не змогли подати й описати всі слововживання релігійних найменувань, тому подаємо частоту уживання різних груп в діаграмі 1 «Лексико-семантична типологія релігійних лексем у романах В. Шкляра» на наступній сторінці роботи.

Зазвичай семантична наповненість теонімів та геортонімів виявляється у використанні їх у прямому значенні. Функціональний аналіз цих релігійних лексем показав нам, що вони використовуються як у позитивному, так і негативному контекстах. Найбільше лексем виявляється у складі звертань, вигуків, фразеологічних одиниць, і не менше у складі художніх засобів (метафори, епітети, антитези). Завдяки цьому створюється певна емоційна виразність художнього мовлення.

Релігійна лексика в романах Василя Шкляра представлена різними лексемами: іменниками, прикметниками та дієсловами. Найбільшу роль тут відіграють іменники, адже вони використовуються на позначення більшості лексико-семантичних груп релігійних назв (теонімів, геортонімів, назв духовенства, назв релігійних споруд та речей церковного вжитку тощо). Частота вживання інших частин мови набагато менша.

Діаграма 1. Лексико-семантична типологія релігійних лексем у романах В. Шкляра

2.2. Релігійна фразеологія в прозовому мовленні письменника

Релігійна фразеологія – це сукупність усталених сполук, висловів, котрі мають релігійне значення або походять з релігійної тематики. Значна частина таких сполук мають біблійне походження

Використання біблійних мотивів та образів у літературі є однією з особливостей творчості багатьох митців слова, зокрема й відомого українського письменника Василя Шкляра. Біблійні фразеологізми в романах В. Шкляра виступають як глибокі символи, для чіткого розуміння поданих мотивів. В. Шкляр часто вдавався до цього та використовував багато біблійної лексики у своїх художніх текстах.

У вигляді усталених зворотів у текстах усіх романів В. Шкляра доволі часто використовуються **фразеологічні сполуки з лексемою Бог**. Вона розглядається як вияв надії, сподівання, побажання успіху, щастя у фразеологічних сполуках *дай Бог, Боже допоможи, з Богом, хвалити Бога* та багатьох інших, які вжиті переважно з позитивним, але інколи також із негативним значенням: *Бог милував* (ст.73 «Маруся»); *Побійтєся Бога, сотнику!* (ст. 102 «Маруся»); *Я розумію. Але на все воля Божя* (ст.146 «Маруся»); *Шпиталі, нашвидкуруч облаштовані у приміщеннях, непридатних для лікування, були переповнені хворими, покинутими на Божу волю в Немирові, Вінниці, Жмеринці, Літині, Барі...*(ст.176 «Маруся»); *Схоже, тут нікого не було. Ні своїх, ні, слава Богу, чужих* (ст.34 «Чорний ворон»); *Дай Боже, казав я собі, дай Боже, аби він був живий, аби він шукав своє дитинча, бо там, куди я його відвезу, і значно більше надії на порятунок і на зустріч батька із сином* (ст.207 «Чорний ворон»); *Я знайду їх, присягаюся Богом, знайду, і ми розпочнемо нове життя там, куди я піду не з чужим ім'ям і ганьбою, а з легендою* (ст.172 «Чорний Ворон»); *Паніматка ж Оленка, не розібравши, що воно і до чого, й собі ледве не впала на отця Олексія, майже лягла на нього зверху, придивляючись, яка лиха година ним кинула, але, видно,*

вони обоє *ходили таки під Богом*, бо граната не вибухнула (ст.175 «Чорний ворон»); Від «раптом що» *Бог милував*, ми очистили місто малою кров'ю, трьох бійців поранило, один трьохсотий був дуже тяжкий, але хто і якими дозами може виміряти більшу чи меншу кров? (ст.9 «Чорне сонце»).

Значно менше виявлено таких фразем із теонімом-синонімом *Господь*, напр.: *Господь буде милостивий до цієї дитини*, — відповів я. — *А випробування зміцнюють дух і ведуть до життя* (ст.213 «Чорний ворон»); — *«А якщо доведеться загинути, то дай нам, Господи, зустріти смерть»* (ст.119 «Чорний ворон»); — *Спаси і відведи, Господи...стала молитися Євдокія»*(ст.172 «Чорний ворон»).

Тепер розглянемо **вигуківі фразеологізми** у формі звертань, що стосуються релігійної лексики. Автор у своїх романах досить часто використовує такі лексеми з частками *ой* для підсилення емоцій. Наприклад: — *Матінко рідна, Боже — перехрестилась Євдося* (ст.194 «Чорний ворон»); *«Боже! — сплеснула вона в долоні, коли вгледіла вперше. — А якби...»* — *«Я б тоді застрелився, — сказав Ярко. — Прямо з гармати»* (ст.33 «Чорний ворон»); — *Ой Божечку...*(ст.187 «Чорний ворон»); — *Ой Боже, зовсім інший чоловік... — вона провела прохолодними пальцями по моєму обличчю* (ст.196 «Чорний ворон»).

Крім описаних релігійних фразеологізмів, до фразем зараховуємо стійкі лексикалізовані **сполуки** на зразок *Матір Божа, Свята Богородиця* тощо. В. Шкляр теж використовує їх у прозових художніх текстах, як-от: *Матінка Божа, Богородиця Діва, Діва Марія*. Див., напр., у текстах романів: — *Матінко рідна, Діво Маріє — перехрестилась Євдося*.(ст.194, «Чорний ворон»); *«Добрий день, мої рідні! Низький уклін Вам, тату, мамо і тобі, моя люба сестро Маріє! Благаю Матір Божу-заступницю зберегти Вас»*(ст. 249 «Чорний ворон»).

В окремих фрагментах такі номінації-синоніми можуть використовуватися кілька разів, що підкреслює їхню роль у художньому мовленні: *Блідий і геть спалий з лиця Коляда молився. Він просив Матір*

*Божу, аби відвела від них лихо, заступила товаришів і, якщо треба, хай це зробить ціною його, Колядиного, життя, він зовсім на неї не образиться, бо давно готовий перейти в інший світ, хай це буде на небі чи ще в якомусь невідомому місці, але він, Коляда, готовий перейти туди хоч зараз, нехай лишень **Свята Богородиця** заступиться за хлопців... Коляда спершу молився пошепки, та потім у щирості й запалі молитви дійшов до самозабуття і став усе голосніше благати їхню заступницю **Діву Марію**. Вовкулака, чий «номер» був праворуч од Коляди, почав прислухатися (Ст.182 «Чорний ворон»);*

Теж у текстах аналізованих романів виявлено **народнорозмовну релігійну фразеологію**, яка переважно присутня в мотивах, що символізують смерть та потойбічний світ, напр.: – *А так. **Вознесеться на небеса** (ст. 2 Чорний ворон);*

*– А звідки вертаєш? — Та з **того світу** (ст. 12 Чорний ворон); — Ні, **мертвий**. Я не хочу, щоб ви з ним морочилися. Коло цього виродка повинні крутитися щонайменше ще два босяки. Цих також спровадь **на той світ** (ст.140 Чорний ворон).*

Далі беремося аналізувати **фразеологізми з назвою злої сили в складі**. Вони є повним протиставленням до лексеми *Бог* та зазвичай мають негативне забарвлення. Наприклад: *Виходило так, що, коли Веремія схопили, **Чорт візьми**, він навмисне затіяв гру з похованням отамана, щоб увести в оману чекістів (ст.59 «Чорний ворон»), **Чорт забирай!** Як таке може бути? (ст.19 «Чорне сонце»); – **До дідька!** – кинув Матей і пустив коня на те місце, де погубили голови китайці (ст.30 «Маруся»); «**Чорт тобі брат**» — і витре спітніле чоло закривавленим рукавом (ст. 30 «Маруся»); **Дідько б його вхопив!** Миронові потягло мову (ст.49 Маруся); – **До дідька!** Скоро ти прийдеш до мене (ст.158 Чорний ворон). Ці лексеми в складі фразеологізмів ужито в переносному значенні, у прямій мові персонажів, вони є виявом емоційного стану героїв.*

У мові романів В. Шкляра встановлено використання **формул**

мовленнєвого християнського етикету, що є закономірним у художньому прозовому тексті, де багато діалогів.

До релігійної фразеології ми можемо віднести етикетні звороти на зразок *Слава Ісусу Христу!*, *Слава навіки Богу Святому!* *З неділею!* і т. ін. В аналізованих текстах ужито багато етикетних формул світського характеру, на тлі яких християнські етикетні формули стають дуже виразними. Формул християнського мовленнєвого етикету засвідчено не так багато, але вони є достатньо виразними. Це підтверджує також змістове наповнення тексту.

Напр.: – *Здорові були, козаки!* – *голосно привіталася юнка, на що заскочені такою чуднотою стрільці загули врзнобій кожен по-своєму: «Здорова будь!»*, *«Слава Ісу!»*, *«З неділею!»*, а *Петро Гультайчук навіть крикнув: «Гура!»* (ст.13 «Маруся»); – *Не треба «гура!»* — *сказала дівчина. — Бо так у бою ми переплутаємо вас із москалями. Як до того прийдеться, гукайте слава Ісусу Христу!»* « (ст.13 «Маруся»). Використання таких формул етикету дає нам можливість, якщо ми їх порівняємо зі світськими, глибше зрозуміти й суть та значення релігійної фразеології етикетного характеру, їхню роль у спілкуванні українців.

У цьому розділі ми розглядаємо в складі релігійної фразеології також **біблійні фразеологізми**, які можемо подати в певних класифікаційних лексико-семантичних групах: 1) бібліїзми- топоніми: (*Гетсиманський сад, земля обітована*).

Пор. у тексті: *Ми знаємо, що йдемо не у землю обітовану, але принаймні на тій землі ще не перетворили воду на кров* (ст. 76 Чорний ворон);

2) бібліїзми-антропоніми (*Ирод, Каїн, Іуда* і т. ін.).

Напр.: *Про те,що ми з тобою, наче Йосип з Марією та дитятком, утікаємо від Ирода до Єгипту* (ст.113 «Чорний ворон»); *Іуда, – процідив рудий вирлоокій «бебєбх», схоже, що вихрест, але першим повернувся і став навколішки... Іуда, він і є Іуда, – зітхнув я. – Не хочу об тебе навіть шаблю поганити. Повісити його* (ст.28 «Чорний ворон»);

3) бібліїзми – назви природних та надприродних явищ: *заборонений плід*,

потоп, манна небесна;

4) бібліїзми – назви артефактів: *Ноїв ковчег* (напр.: *Ти ж знаєш, що навіть **Ноїв ковчег**, під час всесвітнього потопу зачепився за вершечок нашого Арарату* (ст. 32 «Троща»).

У романах присутні ще такі біблійні фразеологізми, як-от: *тридцять срібняків, блудний син, всесвітній потоп, восьма заповідь* тощо.

подаємо приклади таких фразем у текстах: *Кожен тільки й носить у зрадницькій голові підлу думку, як би сі продати москалеві за тих нещасних **тридцять срібняків**. Так, ми зрадники, каємося* (с. 132 Чорне сонце);

*Давно пора, хіба ж можна, **блудний ти сину**, так надовго відбиватися від рідної домівки* (с.279 Маруся);

*Одне шкребе: що не забрав твого Петруся із собою. Приїжджай із ним зо нас, якщо хочеш, щоб спокійна була моя душа. Ти ж знаєш, що навіть **Ноїв ковчег** у час **всесвітнього потопу** зачепився за вершечок нашого Арарату* (с. 192 Троща);

*– У вас є народ? – гостро спитав Микола. – Де він, ваш народ? / – Мій... але... / – Ні, не ваш. Ви його обкрадаєте, ви забули **восьму заповідь*** (с. 164 «Чорний ворон»).

В. Шкляр у текстах своїх романів використовує фразеологізм біблійного походження *блудний син* для опису людини, яка не може знайти себе в цьому житті. Сталу словосполученням з Біблії *Восьма заповідь* автор уживає для того, аби за допомогою неї описати певні дії героїв.

Поширеним явищем є використання **біблійних уривків-алюзій** і в структурі епіграфа. Такий уривок маємо, напр., у романі «Троща», релігійну лексику й фразеологію якого ми повністю не аналізували: *Увійдьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, – і нею багато хто ходить. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що знаходять її* (Євангеліє від Матвія, Василь Шкляр використав як епіграф до твору «Троща»). Саме тут можна простежити яскраве використання цілого уривку зі Святого Письма.

Фразеологізми біблійного походження є надзвичайно поширеними й актуальними в сучасному світі. Люди навіть інших релігій дуже часто використовують біблійну лексику та фразеологію у своєму мовленні, зрештою не помічаючи цього, для висловлення якихось своїх думок або передання свого настрою. Бібліїзми настільки сильно увійшли в розмовний стиль, що люди використовують їх у повсякденній розмові, не помічаючи такого поширеного вживання або й не знаючи, що використовувані ними усталені мовні звороти мають біблійне джерело. Це наразі сприймається як невід'ємне явище української мови. Переважно фразеологізми біблійного походження люди використовують для збагачення своїх висловлювань, для позитивного мовлення, для підкреслення певних моментів та ситуацій.

Діаграма 2. Релігійна фразеологія в прозовому мовленні письменника та частота її вживання

У художньому мовленні, як показує й наш аналіз, ужито багато біблійних фразеологізмів. Загалом у романах Василя Шкляра виявлено понад сімдесят бібліїзмів, які є лише частиною всіх релігійних фразеологізмів, які вживає автор у своїх художніх текстах.

Підсумовуючи, можемо ствердити, що в художніх текстах проаналізованих нами романів В. Шкляра використовуються таку групи релігійних фразеологізмів: стійкі словосполучення з лексемою *Бог*, вигуківі фраземи, лексикалізовані словосполучення релігійного змісту, народнорозмовна релігійна фразеологія, фраземи з назвою злої сили в складі, формули мовленнєвого християнського етикету, біблійна фразеологія, біблійні уривки-алюзії. Усю палітру використаних релігійних фразем в частотному аспекті відображає діаграма 2, подана на попередній сторінці роботи.

2.3. Функційне навантаження релігійних назв у творах Василя Шкляра

Не можемо не погодитись, що релігійна лексика виконує багато функцій в українській мові. Деякі функції ми виявили в художніх текстах В. Шкляра та описали їх.

Перш за все це символічна функція, оскільки вона передає весь внутрішній та духовний світ людини. Деякі релігійні слова можуть використовуватись у формі образів і передавати складні ідеї та поняття. Проблем функціонування релігійної лексики в романах В. Шкляра поки мовознавці не досить ретельно дослідили, але ті дослідження які вже є ми бачимо що там торкаються цих функцій тільки частково. Релігійна лексика виконує важливі функції для розуміння мови, сприяючи глибокому розкриттю духовних, культурних та етичних аспектів. По-перше, вона надає текстам і висловлюванням додатковий шар значень та символізму. Інтерпритувати тексти можна і через релігійну лексику, оскільки там значне використання слів, які несуть в собі давні звичаї та традиції.

Релігійна лексика доволі часто розкриває історичні поняття, та традиції нашого народу, що є дуже важливим для сьогодення. Вживаючи такі слова, ми можемо досідити традиції, обряди та звичаї певних епох. Вона допомагає зберегти спадок та з'єднує минуле з сучасністю. Не можемо важливою

функцією яку виконую релігійна лексика є емоційна. Саме такі слова додають емоційної забарвленості, та підкреслюють важливість використання лексики.

Конфесійні лексими у сучасній прозі часто використовуються для назв церковних будівель, атрибутів священичого одягу, тощо. Зазвичай вони вживаються в нейтральному значенні і не мають ніякого емоційного забарвлення. Здебільшого ці лексеми виконують **інформаційну функцію**: *Отець Терентій у свої шістдесят із заком був ще легкий на ногу й не забарився. Уже в хаті він дістав із **церазової торбини хрест, підрясник, епитрахиль, святі дари для причастя, а насамкінець зодягнув нарукавники.** Показавши Ганні очима на двері, **отець Терентій** підсунув до ліжка низенького стільчика й сів біля **сповідальниці.** (ст.2 «Маруся»); *Відспівали отамана на подвір'ї гімназії, потім на лафеті **повезли на цвинтар,** хоч це було зовсім недалечко. **Процесія** не вміщала на вузькій вуличці від гімназії до цвинтаря.*(ст.32 «Маруся»); *Цей цвинтар також лежить за селом, тому ніхто нічого не чув і не бачив. Не було ні **священиків, ні велелюддя, ні лафета, покритого килимом.** Із родичів попрощався з Дмитром лише його старший брат Василь (ст. 33 «Маруся»).* Інформаційна функція в даному випадку використовувалася для того, щоб пояснити читачам, що хотів донести автор.*

У романах Василя Шкляра властиве вживання урочистої конфесійної лексики: мир, велич, прощення, Великдень, ангел, храм і тд. Саме тут використовується **символічна функція** для передання внутрішнього світу людини та емоцій. Наприклад: — **Простіть,** — хотів сказати Мирон, але сказати не вийшло, бо він був мертвий.(ст.178 «Маруся»); *Одного разу навіть побачив свого **ангела-охоронця.***(ст. 179 «Маруся»); **Великдень!** *Нам переказали, що ворог оголошує на три дні перемир'я. Ми, як ховрахи, повистромляли голови з окопів — мовчок, тоді гет повилазили на позиції — тиша. Тільки, видимо, з їхніх окопів махають до нас кашкетами. **Свято, мир, благодать!** Сонечко світить **по-великодному,** трава на лужку зеленіє, у синім небі ні хмаринки. А тут ще люди з села нанесли нам свяченого — крашанок,*

пасок, ковбас, будженини. До свята нам видали й рому, запаслися в баклажки. Коли чуєм: співають наші вороги по той бік долини *«Христос воскрес!»*. Ми так сі здивували, що на radoцax відповіли їм нашим славнем *«Ще не вмерла Україна!»* (ст.185 «Маруся»);

Також до засобів, які підсилюють емоційність відносять і вживання кофесійної лексики у формі звертань. Тут вже використовується більше **емоційна функція** : . *Господи, це ж так багато! День у день ми будемо поруч, будемо разом ночами, я дивитимуся, як вона спить, дихає, як усміхається, говорить, як сповиває дитину... (ст.172 Чорний ворон); — Ой Божечку... (ст.18 «Чорний ворон»); — Матінко рідна, — перехрестилась Євдося.(ст.194 «Чорний ворон»). — Синочку-голубчику, Богом тебе благаю, візьми це дитя й заховай десь на хуторах у добрих людей, бо ці знов приїдуть і вб'ють його(ст.144 Чорний ворон).*

Говорячи про **емоційну функцію** яка описує більше характер та емоції героїв напряду в романах Василя Шкляра, ми можемо виділити такі приклади: — *Слава галичанам! Слава нашим визволителям! — знову й знов різноголосо лунало з усіх боків, і під ту врочисту хвилину, коли стрільцям годилося розправити плечі й задерти голови, вони якомсь ураз зіщулювалися й дивилися під ноги, тамуючи в собі нестримне розчулення, Боже, чуєш?(ст.74 «Маруся»); — Вибачайте, пане поручнику. Один Бог знає, як я сі тішу.(ст.75 «Маруся»); — Боже, як я сі тішив, коли ми вступили до Києва, а чим сі скінчило?(ст.109 «Маруся»); — Господи!Я збожеволів?(ст.129 «Маруся»); — Маладеці, Аніся, — похвалила її ігуменя Єпистимія.(ст. 61 «Чорний ворон»).* Емоції героїв широко уживаються в тексті і мають велике функційне навантаження. Зазвичай це є як позитивні так і негативні емоції, а також емоції страху, відчаю, радості та уживаються в аналізованих текстах у прямому, релігійному, значенні, і мають переважно позитивне забарвлення.

Для показу внутрішнього світу героя, його духовних переживання досить часто використовується теж **емоційна функція**. Звичайно це супроводжується висловлюванням прохання про допомогу, заступництво чи покарання,

вираженого традиційними дієсловами: дай/не дай, жити, вмерти, спасти, сили, сина, розуму, прости, помилуй, сохрани, допоможи, зглянься, благослови, покарай та ін. Наприклад: *«Проклянімо смиренність тих, хто, сидючи на печі, вигріває рабську сподіванку, що біда обійде його стороною»* (ст. 24 Маруся); — *Прости, брате...* — Помовчав, потім додав: — Будемо держати Україну. (ст.33 Маруся); — *...Нехай буде воля Твоя...* — Мирон тамував нервові дрижання, яке, затихаючи, збиралося під серцем у тугий клубок. (ст.36 Маруся); *Сам, Господи, упокой душу усопшого раба Твого Веремія на місці світлім, на місці квітучім, на місці спокійнім, звідки втекла болізь, печаль і зітхання; всяке прогрішення, вчинене ним словом або ділом, або помислом, як благий і чоловіколюбець Бог, прости, бо немає чоловіка, що жив, а не згрішив би...* (ст.2 «Чорний ворон»);

Для опису святих місць у художньому мовленні досить часто використовують синоніми. Тут найбільшою мірою використовується **інформаційна функція**. При цьому досить часто вживається святість українського народу та традиційні духовні знаки. Наприклад: *І під голосіння черниць вони скинули монастирські дзвони (їх потім також відвезуть до Кременчука, а далі — до Харкова, як свідчення перемоги над цією новітньою Січчю, що підняла шаблі з-за прадавніх валів), отож вони з великим трудом скинули дзвони, і через те, що дуже намучилися, і від жіночих плачів так розлютилися, що запалили дзвіницю Івано-Златоустівської церкви.* (ст.62 «Чорний ворон»).

У художньому тексті часто характеризують особу Святої Трійці і для цього використовують такі релігійні синоніми як ‘висота’, ‘надприродність’, ‘релігія’, ‘творець’, ‘охоронець’, ‘помічник’, ‘рятівник’, ‘керівник’, ‘покарання’. Для цього нам пропонують використовувати **когнітивну функцію** ;*Хоча як спірвече чекістів, то пошліть у небесну канцелярію по довідку, — нарешті потеплішав з лиця Гамалій.* (ст.158 « Чорний ворон»);

Деякі лексичні одиниці мають чітко виражену експресивно-стилістичну функцію. Автори використовують їх для того щоб змалювати негативний

характер героїв. Наприклад: **Я присягав, брав свячений**(ст.131 «Маруся»); *Вийшла зі своєї келії матінка Єпистимія, висока ставна ігуменя, сказала, що коли вже судилося комусь стати мучеником-страстотерпцем, то на те є воля Господня і треба прийняти це як **благоденство*** (ст.176 «Чорний ворон»).

У своїх романах Василь Шкляр інколи вживає релігійну лексику і в переносному значенні. Тут використовується **когнітивна функція.**: — *Не Бог їх забрав. **Богові** клопіт про душу людську, а не тіло.* (ст.2 «Маруся»); «**Чорт тобі брат**» — *і витре спітніле чоло закривавленим рукавом* (ст. 25 «Маруся»); — **Бог послав.** — *Ще б трохи — і нам амінь.* (ст.38 «Маруся»).

Хоч велику частину релігійних лексем становлять іменники, проте нерідко автор використовує і прикметники та дієслова. Тут можна простежити як **інформаційну так і когнітивну функцію** : : — *То є гріх — **віщунством** займатися, — сказав **отець** Терентій.* (ст.2 «Маруся»); **Каюся, отче.** *Та я хотіла знати правду...* (ст. 3 «Маруся»); **Поховаємо** *Олексія так, щоб ніхто не знав де, — сказав він. — Є тут свої люди. Поможуть **викопати яму.** Земля мерзла.* (ст.21 «Маруся»); — **І прости** *нам провини наші...* (ст.36 «Маруся»).

Дієслова не завжди можуть передавати позитив та гарний настрій, інколи вони говорять про людей з негативною характеристикою: « **Проклянімо смиренність** тих, хто, сидючи на печі, вигріває рабську сподіванку, що біда обійде його стороною(ст.20 «Маруся»); *Коли червоноармійці пішли на цвинтар копати яму для комісара, **то з радістю** закрітили купу сиріє землі, біля якої вже зяяла **яма*** (ст.33 «Маруся»).

Інформаційну функцію виконують і формули етикету які згадувалися раніше,говориться про християнські вітання, які подекуди згадуються у селах: — **Здорові були, пане отамане!**(ст.56 «Маруся»); **бороду.**— **Міласті просім!** — *увернув довгобразий Кузякін, сяючи поголеним черепом.* (ст. 96 «Чорний ворон»); — **Слава Ісусу Христу , дідуся!** — *я потяг за віжки, спиняючи коней.*(ст. 202 Чорний ворон).

Релігійна лексика є маркером християнських традицій, обрядів, звичаїв.Цю роль виконує **когнітивна функція.** Окрім зображення Святого

вечора і Різдва, Великодня, Спаса, а також можна побачити детальний опис похорону та вінчання: *Матей не з'явився й на похорон, хоч провести отамана в останню путь прийшли не тільки всі горбулівці, але й сотні людей з довколишніх сіл.*(ст32 «Маруся»); *Відспівали отамана на подвір'ї гімназії, потім на лафеті повезли на цвинтар, хоч це було зовсім недалеко. Процесія не вміщалася на вузькій вулиці від гімназії до цвинтаря.*(ст.32 «Маруся»); *Того дня Чорний Ворон викупався так старанно і всмак, ніби це був чистий четвер перед страсною п'ятницею.* (ст.113 «Чорний ворон»);— *У мене Великодній піст, — відмовилась Тіна. — Он як. Тоді вибачай. Наш лісовий режим посту не передбачає*(ст.. 117 «Чорний ворон»)

В романах вжито багато негативних лексем «чорт». Такі слова позначають одразу негативне значення та експресивну функцію :«*Чорт тобі брат*» — *і витре спітніле чоло закривавленим рукавом* (ст.33 «Маруся»); — *Йди до дідька, — сказав він.* (ст.38 «Маруся»); — *А ті троє, по-вашому, чортові?* (ст.119 «Маруся»); — *До дідька! Скоро ти прийдеш до мене.* (ст. 158 «Чорний ворон»).

Для опису зовнішності героїв, їхнього характеру, стилю життя, автор використав **характеризувальну функцію**. Завдяки цьому читач може більше більше ознайомитись з героями та розуміти їх. Декілька прикладів подаємо: *Отче, — зашелестіла вона сухими губами. — Я католичка ось уже вісімдесят літ. Уроджена Ядвіга Квасніцька. Чи можу я висповідатися перед православним священиком?* (ст.2 «Маруся»); *Той лежав горілиць ще живий, мабуть, поцілили в спину, бо не видно було ні рани, ні крові, тільки передсмертна блідість уже залила його обличчя*(с.11 «Маруся»); *Він стояв на амвоні худий, блідолиций, як самотний печерник, чиїх молитов не чує ніхто, окрім Бога. — Церква — це образ гробу Господнього. Тут не повинне завмирати життя.*(ст.129» Маруся»);«*Ех, батьку-батьку, — тяжко журилися козаки, які йшли за труною з рушницями за плечима, жінки всі плакали, бо який же він батько, як йому двадцять чотири годочки —*

лежить он геть молодюсінський, тільки вітер ворушить білявого чуба.(ст. 32 «Маруся»); *Ще зовсім молодий козак Петрусь, який лежав на сусідньому ліжку і шепотів собі нищечком молитву, не витримав, натяг на голову простираadlo. До нього першого й підійшли.»*(ст.25 «Чорний ворон»); *«Оголений, бородатий, на тринадцять років молодший за Ісуса Христа, Гризло іде до мене. Він не загібає ногами, а, як Ісус, іде по воді»* (ст. 45 «Чорне сонце»).

Широко простежується в романі і **оцінна функція**, яка виявляє позитивне або негативне ставлення до героя. Наприклад: *«Шляк би його трафив!»* — і це був, панове, найпевніший пароль з усіх, які коли-небудь чув у своєму житті поручник Гірняк із Дроговижа, — серце, дурне, вгамуйся, не смій! — це був, товариство, найнадійніший військовий пропуск, від якого в поручника Гірняка стислося серце, а потім і горло.(ст.163 «Маруся»); — *Ти часом не привид?* — вона під'їхала до Чорного Ворона впритул, і тепер у її очах посміхалося двоє лагідних **янголят**. — Можна доторкнутись до тебе? (ст. 11 «Чорний ворон»); — *Слухайте, ви!* — *перебив я його.* —Кривенька Онися кинулася боронити матінку Єпистимію, заходилася лупцювати паличкою твалтівника по товстому озаддю, приказуючи: *«А на, а на!»* — та це його лише підохчувало, кацап'юга ще більше звірів, плутаючись лапами в одіяннях ігумені, і його вже ніщо не могло зупинити. (ст.63 « Чорний ворон»). Уживання таких характеристик героїв відіграє образотвірну роль та індивідуалізує героя в цілому.

В. Шкляр серед свого художнього творчого доробку має романи, у заголовках яких є присутні релігійні лексеми. Тут вони виконують **інформаційну функцію**. У назвах збірок та творів автори вживають лексеми, що передають гріховні вчинки, атеїстичні настрої. Так і В.Шкляр використав релігійну лексему «Бог» для назви своїх романів: «Спів Божої пташки», «Треба спитати у Бога».

Використання народної мови, архаїзмів та діалектизмів є однією з

ключових особливостей творчості Василя Шкляра. Саме завдяки цьому підходу автор створив свій індивідуальний стиль та зберіг певну аутентичність. Твори Шкляра є зовсім не схожими на твори інших письменників-сучасників. Шкляр активно використовує архаїзми - застарілі слова та фрази, які вже не вживаються в повсякденному мовленні. Саме завдяки цим словами ми можемо перенестися з епохи сучасності в ту епоху де відбували дані події. Прикладом може слугувати вживання слів челядей (замість люд;) або даремно (замість марно) у романі Чорний ворон. Крім архаїзмів і романах Василя Шкляра ми можемо простежити і діалектизми з гуцульського говору.

Діалектизми - це слова та вирази, які характерні для певних діалектів або регіональних мовних особливостей. Саме ці слова надають тексту живої мови та певної емоційності. Наприклад, у романі «Маруся» Шкляр використовує слово «вельми» (замість «дуже») та інші діалектизми, що робить мовлення персонажів більш виразним та характерним для певної місцевості.

Отже, на початку XXI ст. сучасні автори широко використовують конфесійну лексику. Саме через те що відбулися зміни, була проголошена незалежність України, через дозвіл на дослідження релігійної лексики автори взяли на себе подавати її у своїх текстах. Релігійна лексика є дуже властивою для поетичних творів. Зазвичай вона виконує інформаційну функцію, зокрема в прозі, не менш важливою є і емоційна функція. Саме вона надає текстам піднесеності, виразності та тієї самої емоційності. Подекуди письменники використовують її з метою забарвлення текстів, а також з іронічними та негативними характеристиками. Лексеми на позначення місць та осіб інших релігій вживають як у прямих, так і переносних значеннях.

Висновки до 2 розділу

Аналіз прозових текстів В. Шкляра засвідчив, що релігійні лексеми широко вживаються в них: загалом у другому розділі було описано близько

300 одиниць релігійних лексем різних груп. Саме через те, що вживання релігійної лексики є досить частотним, можемо зробити висновок про те, що вони там уживаються не випадково, а мають певне значення.

Однією з найбільш частотних в аналізованих прозових текстах є група теонімів. Часте звертання до Бога – це підтвердження того, наскільки він є важливим у житті християн. Теоніми в текстах вживаються як у прямому, так і переносному значеннях, з різними стильовими конотаціями. Найяскравіше теоніми засвідчені в складі стійких сполук, звертань та вигуків. Конфесійні лексеми використовуються і на позначення: інших святих осіб (Матері Божої, святих та ін.); служителів релігійного культу; осіб за їх ставленням до приписів віри; предметів релігійного культу; релігійних світ; надприродних істот тощо. Досить часто зазначені лексеми функціонують у складі тропів. Для позначення природних істот релігійні лексеми мають свою групу, що символізує два світи: добра та зла. Тут використовується як позитивне так і негативне забарвлення: (напр.: *ангел* – позитивне забарвлення, натомість *чорт* – негативне). Для підкреслення протилежності світів автори досить часто вдаються до використання антитез. Релігійну лексику в прямому значенні вжито й у порівняльних конструкціях.

У художніх текстах проаналізованих нами романів В. Шкляра використовуються такі групи релігійних фразеологізмів: стійкі словосполуки з лексемою *Бог*, фразеологізми вигуків характеру, лексикалізовані сполуки релігійного змісту, фразеологія народнорозмовного походження, фразеологізми з назвою злої сили в складі, формули мовленнєвого етикету християн, біблійна фразеологія, біблійні уривки алюзійного спрямування.

Щодо функцій, які виконують релігійні лексеми, ми можемо виокремити такі, як: інформаційна, емоційна, образотвірна, характеризувальна, оцінна, когнітивна, символічна та естетична. Усі функції відображають певні особливості використання релігійних лексем у тексті. У роботі досліджено, що навіть одні і ті самі релігійні лексеми можуть виконувати одночасно декілька функцій.

ВИСНОВКИ

Мовознавчий аналіз релігійної лексики в прозовому мовленні Василя Шкляра (романах «Маруся», «Чорний ворон.Залишенець», «Чорне сонце»), дає нам змогу зробити такі узагальнення та висновки.

Релігійний стиль є одним із основних стилів у сучасній українській літературній мові. Процес становлення конфесійного стилю, зокрема його лексики, має довгий шлях. Його умовно можна поділити на сім періодів, і кожен із них має свої особливості та певні напрацювання. Період активного функціонування релігійного стилю української мови в останні десятиліття пов'язаний із детальним вивченням його лексики. Науковці широко демонструють різноманітні дослідження в цій галузі, зокрема вивчають історію та формування української церковно-обрядової лексики (Ю. Осінчук, Н. Пуряєва та ін.), аналізують окремі лексико-семантичні групи, зокрема назви релігійних споруд (Н. Піддубна), назви церковних чинів та посад в українській мові (С. Бібла). Розгорнуту класифікацію богословської термінології, яка стосується багатьох віровчень, подає М. Скаб, натомість у класифікації І. Черненко засвідчено лексико-семантичні групи лише християнських лексем. Усі дослідження сприяли глибшому вивченню релігійної лексики на рівні з лексикою інших стилів.

Релігійна, зокрема біблійна, фразеологія в художніх текстах має велике значення, оскільки надає текстам урочистості, піднесеності та насичує українську мову новими засобами. Використання релігійних фразеологізмів допомагає письменникам передати внутрішній стан та емоції. Біблійну фразеологію активно досліджували такі мовознавці, як: Куза, А. Коваль, Н. Бабич та інші. Велике число біблійних фразеологізмів у художніх та прозових текстах були запозичені з Нового Заповіту. Коли не було шанобливого ставлення до релігії, досить часто письменники вдавались до маніпуляцій – змінення фразеологізмів. Мовознавці були змушені у своїх працях змінювати фразеологізми так, щоби нівелювати ознаки біблійного

походження.

Художнє мовлення XIX–XX ст. відзначається активною взаємодією з релігійною лексикою. Проаналізувавши праці М. Скаб, Ю. Браїлко, А. Ковтун, О. Ципердюк, Н. Каторож, Л. Тихої, М. Стецик, М. Івасюти та ін., у яких ця проблема висвітлена, можна підтвердити, що конфесійний стиль відіграє велику роль у збагаченні художньої мови, адже митці поповнюють її лексичний склад релігійними номінаціями, а також новоутвореннями на їх основі. Новому текстоутворенню сприяла релігійна лексика, яка вживалась у складі порівнянь, метафор та інших художніх засобів. Доволі часто релігійні лексеми стають заголовками творів. У випадку Василя Шкляра це твори: «Спів Божої пташки» та «Треба спитати у Бога». ін. Нерідко релігійний стиль поповнює художній крилатими висловами, цитатами, а подекуди конфесійна лексика в художньому творі набуває символічного значення, відображаючи духовні цінності народу. Семантичний аналіз вказує, що релігійні лексеми вживаються не лише в прямому значенні, але втрачають первісні значення, натомість набувають переносних, що відображається в авторських трансформаціях (передовсім у поетичних текстах), які зчаста нейтралізують сакральний характер лексем.

Проаналізувавши прозові тексти Василя Шкляра, ми викоремили такі лексико-семантичні групи релігійних найменувань, як-от: теоніми – власні назви богів, інших святих осіб (напр.: *Бог, Господь, Вседержитель, Всевишній; Христос, Ісус Христос; Богородиця, Діва Марія*); назви біблійних книг (*Біблія, Старий Завіт, Святе Письмо, Новий Завіт*); назви свят (*Пасха, Великдень, Різдво Христове, Зелені свята, Івана Купала* тощо); номінації на позначення предметів релігійного культу (*храм, церква, собор, каплиця, хрест, свічка, ікона, іконостас, образ*); найменування релігійних абстрактних понять (*рай, пекло, душа, дух, гріх*); назви надприродних істот (*ангел, архангел; чорт, диявол, сатана, біс, люципер, демон*). Широко функціонують синоніми, подекуди – антоніми. Помітний пласт релігійних найменувань становлять власні назви. Прикметно, що переважна більшість найменувань усіх лексико-

семантичних груп представлена назвами, які відображають християнське віровчення.

Серед релігійної лексики, крім іменників, які істотно переважають, засвідчені також інші частини мови (прикметники, дієслова).

Широко використано в аналізованих текстах релігійну фразеологію, усталені звороти з релігійними компонентами, зокрема й вигуківого характеру у формі звертань. До релігійних фразеологізмів відносимо і формули християнського етикету на зразок: *Слава Ісусу Христу!* Використовує у своїх працях автор й уривки зі Святого Письма, біблійні алюзії та фразеологізми біблійного походження.

Щодо бібліїзмів, ми теж їх поділили на групи: біблійні антропоніми (*Юда, Петро, Варавва, Ілля, Іван Хреститель, Іуда, Каїн, Ірод*); біблійні топоніми (*Вифлієм, Голгофа, Гетсиманський сад, земля обітована*); бібліїзми-назви природних та надприродних явищ (*заборонений плід, манна небесна, гріховний плід*); бібліїзми-назви артефактів (*Ноїв ковчег*) і т. ін.

У художніх текстах романів В. Шкляра вжито також лексикалізовані сполуки релігійного змісту, фразеологію народнорозмовного походження, фразеологізми з назвою злої сили в складі, формули мовленнєвого етикету християн.

Загалом релігійна лексика має широке застосування в аналізованих прозових текстах В. Шкляра, де виконує зазвичай такі функції: інформаційну, образотвірну, емоційну, характеризувальну, оцінну та когнітивну. Інформаційна функція полягає в тому, що релігійна лексика дає нам уявлення про релігійні поняття чи предмети. Емоційна функція релігійних найменувань – це використання їх для опису різних емоцій героїв роману. Образотвірна функція полягає у вживанні релігійних назв у складі художніх засобів, характеризувальна – вживання їх для характеристики героїв. Про оцінну функцію йдеться тоді, коли автор використовує релігійну назву для вираження позитивного чи негативного ставлення до героя. Когнітивна функція виявляється у переданні через релігійні номінації звичаїв та традицій народу.

В. Шкляр у двох творах уживає релігійні лексеми в назвах, що засвідчує їхню художню вартісність: вони є тим стрижнем, на якому розбудовується текст (імовірно, можна констатувати тестотвірну функцію). Доволі часто у прозовому тексті релігійна номінація може виконувати кілька функцій одночасно, тобто функції між собою взаємодіють.

Проаналізувавши прозові тексти В. Шкляра, ми виразно бачимо, що в його романах є доволі велика кількість релігійної лексики та фразеології. Автор використовує її як у прямому, так і в переносному значеннях (тоді релігійна лексика зазвичай зазнає десакралізації), що надає мовленню різноманітних стилістичних відтінків: піднесеності та урочистості, образності й виразності.

Перспективним вважаємо вивчення релігійних номінацій на матеріалі інших художніх текстів В. Шкляра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному конфесійному стилі. *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 161–169.
2. Баран Г. М. Лексика української християнської віршованої молитви ХІХ століття. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 185–194.
3. Берестова А. А. Типологія прецедентних релігійних феноменів, репрезентованих у художній прозі Василя Шкляра. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268530891.pdf>
4. Бібла С. В. Динаміка розвитку української церковної термінології. *Філологічні студії* : зб. наук. праць. Вип. 1. Луцьк, 1996. С. 118–123.
5. Боднарук Ю. М. Семантико-стилістичні особливості релігійної лексики в сучасних друкованих засобах масової інформації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць, наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. С. 115–118.
6. Бондаренко Л. А. Релігійно-християнська лексика і фразеологія в поезії Дмитра Загула. *Християнство й українська мова* : матеріал наук. конф., Київ, 5-6 жовтня 2000 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Акад., 2000. С. 289–292.
7. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1999. 20 с.

8. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60-80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект). *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф.(Київ 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 289–292.
9. Браїлко Ю. І. Сакральна лексика як стилістичний засіб зображення профанного світу в українській поезії II половини ХХ століття. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. С. 35–37.
10. Бурдіна Г. А. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 258–265.
11. Вегеш А. І. Особливості творення літературно–художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Маруся». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. пр. Ужгород : УжНУ, 2017. С. 9–12.
12. Горбач О. Т. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика. *Праці Наукового Конгресу у тисячоліття Хрищення Русі-України. Збірник мовознавчої комісії*. Мюнхен, 1988. Т. 1. С. 99–146.
13. Грицак Є. М. Вплив церкви й релігії на українську мову (Студії з ділянки української лексикографії). *II Międzynarodowy zjazd Słowjawiści (Fililogo Słowianskich): Księga referatów Sekcja I : Językoznawstwo*. Warszawa, 1934. С. 34–38.
14. Данілова А. О. Словотвірне гніздо з вершиною *хрест* у процесі історичного розвитку української мови. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. С. 143–151.

15. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова* : респ. зб. Вип. 45. Київ : Наук. думка, 1994. С. 14–20.
16. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : *словник-довідник*. Київ : Довіра, 2006. 706 с.
17. Задорожний В. Б. До проблеми конфесійного стилю сучасної української літературної мови. *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 136–145.
18. Івасюта М. І. Сакральні слова-символи у творах письменників Буковини кінця XIX ст. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 74–81.
19. Ількович М. М. Особливості кіноінтерпретації повісті Бориса Харчука «Вишневі ночі» та роману Василя Шкляра «Чорний Ворон. Залишенець» у контексті проблеми міжпредметної компетентності. 2022. URL <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6624>
20. Клімчук Г. А. Функціонально-стилістичний потенціал фразеологізмів біблійного походження в публіцистиці М. Грушевського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 258–263.
21. Коваль А. П. Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
22. Ковтун А. А. Інноваційні процеси в церковно-релігійній лексиці (на матеріалі української прози 20 ст.) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2006. 20 с.

23. Ковтун А. А. Модифікація семантики слова в українському художньому мовленні (на матеріалі релігійно-християнської лексики) : *навчально-методичний посібник*. Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2009. 100 с.
24. Ковтун А. А. Семантична деривація в релігійній лексиці української мови : монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. 528 с.
25. Ковтун А. А. Функціонування сакральної лексики в художньому мовленні ХХ ст. як вимір рівня духовності. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць наук.; ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. С. 225–229.
26. Ковтун А. А. Християнська віра І. Багряного крізь призму релігійної лексики. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 475-477: Слов'янська філологія. С. 404–408.
27. Колоїз Ж. В. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишинець. Чорний ворон». *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* збірник наукових праць наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. С. 3-9.
28. Кондор М. В. Із спостережень над богословською лексикою. *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 227–232.
29. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай 1996. 296 с.
30. Коць Т. А. Основні засади конфесійного стилетворення української мови (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Рідний край*. 2001. № 3. С. 14–25.
31. Коць Т. А. Українська лінгвостилістика другої половини ХХ ст. про

- конфесійний стиль української літературної мови. *Слово* : збірник наукових праць, присвячений 65-річчю дня народження доктора філологічних наук, професора С. Єрмоленко. Київ, 2002. С. 21–38.
32. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі. Львів, 2016. 212 с.
33. Медвідь Ф. Українська мова як духовна основа національного релігійного-церковного життя. *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 70–78.
34. Митрополит Іларіон (Огієнко І.). Дохристиянські вірування українського народу : *історико-релігійна монографія*. 2-ге вид. Київ, 1994. 236 с.
35. Митрополит Іларіон (Огієнко І.). Українська мова в християнських храмах. *Старожитності*. 1992. Ч. 4. С. 110–130.
36. Навальна М. І. Лексика конфесійного стилю в нових функціонально-стилістичних виявах (на прикладі мови інтернет-видання «Українська Правда»). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 659: Романо- слов'янський дискурс. С. 14–17.
37. Наконечна Г. В. Про синонімію в богословській термінології. *Єдиними устами*. 1998. № 2. Львів. С. 16–80.
38. Наконечна Г. В. Українська богословська термінологія: характеристика системи. *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 79–92.
39. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1993. № 1. С. 35–38.
40. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1993. № 2-3. С. 38–43.
41. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1993.

- № 4-5. С. 14–18.
42. Німчук В. В. Українська мова – священна мова . *Людина і світ*. 1993. № 6-7. С. 26–31.
43. Осінчук Ю. В. Історія богослужбово-обрядової лексики української мови : автореферат дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Київ, 2008. 20 с.
44. Осташ Н. Л. До питання про назви християнських свят Українців (Вербна Неділя). *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 314–320.
45. Павлова І. Г. Лексика конфесійного стилю. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 18–23.
46. Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
47. Петришина О. І. Специфіка функціонування християнської релігійної термінології у проповідницькому підстилі релігійного стилю. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер.: *Мовознавство*. 2008-2011. Вип. 19-20. С. 202–212.
48. Пискач О. Д. Конотоніми у творах Василя Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: філологія*. 2021. Вип. 1 (45). С. 1–4.
49. Піддубна Н. В. Біблізми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 47. С. 50–56. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64
50. Піддубна Н. В. Теоніми *Бог, Господь, Отець* у «Щоденнику» Олександра Довженка. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. С. 97–101.
51. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в

- українській мові : автореферат дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Харків, 2000. 20 с.
52. Політило В. Я. Роль лексики і фразеології біблійного походження в ораторському мовленні. *Християнство й українська мова: матеріали наукової конференції* (Київ, 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 27–35.
53. Приймак О. А. Релігійна символіка у сучасній українській прозі. *Українська Книга* / заг. ред. О. В. Турчинова. Київ : Бланк-Прес, 2020. 256 с.
54. Пуряєва Н. В. Словник церковно-обрядової термінології. Львів : Свічадо, 2001. С. 156–162.
55. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова. Київ, 2001. 20 с.
56. Релігієзнавчий словник / за ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
57. Сенів Ю. М. Семантика релігійних лексем *Бог* та *Ісус Христос* у художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць наук; ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 265–269.
58. Скаб М. В. Богословська термінологія у «Словнику української мови». *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 178–183.
59. Скаб М. В. Основні напрями дослідження взаємодії української мови і сфери сакрального: здобутки та перспективи. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький

- нац. ун-т, 2010. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. С. 3–10.
60. Скаб М. В. Семантичні трансформації біблійних висловів у творах Ліни Костенко. *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р). Івано-Франківськ, 2012. С. 572–575.
61. Скаб М. В. Християнське уявлення про душу людини крізь призму української мови. *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 272–278.
62. Сологуб Н. М. Біблійні образи в етнологічному аспекті. *Біблія і культура*. Чернівці 2000. Вип. I. С. 179–182.
63. Стежка Ю. О. До питання взаємодії конфесійного й художнього стилів (лексичні оказіоналізми, утворені від сакральних лексем, в українських поетів 60-80-х рр. ХХ ст.). *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 420–427.
64. Тарасюк Т. М. Структурно-семантична організація перифраз релігійного тексту. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. С. 112–124.
65. Тиха Л. Ю. Функціонування релігійної лексики у творах поетів-сімдесятників. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 231–235.
66. Тодор О. В. Конфесійна лексика у мові періодики. *Культура слова*. Вип. 59. Київ, 2001. С. 77–78.
67. Федонюк В. В. З історії розвитку християнської лексики. *Сучасна*

- українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 146–152.
68. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук.думка, 1993 . 984 с.
69. Ципердюк О. Д. Вивчення релігійного стилю сучасної української літературної мови : методичний аспект. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць; наук. ред. Бунчук Б. І. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 293–302.
70. Ципердюк О. Д. Динамічні процеси в семантиці української релігійної лексики (рецензія на монографію А. А. Ковтун «Семантична деривація в релігійній лексиці української мови»). *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. Том 1. С. 171–173.
71. Ципердюк О. Д, Палічук І. І. Релігійні найменування в мові роману Василя Шкляра «Маруся»: лексико-семантичний аспект. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21–22 липня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 45–49. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/224/5452/12164-1>
72. Ципердюк О. Д. Теонім «Бог» у поетичному мовленні Олександра Олеся: семантико-стилістичний аспект. *Вісник Прикарпатського університету* : наук. ред. Хороб С. І. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2009. Випуск 29-31 : Філологія. С. 370–375.
73. Ципердюк О. Д. Функціонування релігійної лексики в новелах Василя Стефаника. *Вісник Прикарпатського університету* наук. ред. Хороб С. І. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2012. Випуск 34-35 : Філологія. С. 157–165.
74. Черненко І. О. Лексико-семантичні групи церковно-релігійних термінів

- у «Російсько-українському словнику наукової термінології». *Сучасна українська богословська термінологія* : від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 13-15 травня 1998 р). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад. С. 280–287.
75. Шкляр В. М. Маруся : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.
76. Шкляр В. М. Спів Божої пташки:роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 288 с.
- 77.Шкляр В. М. Троща: роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2017.416 с.
- 78.Шкляр В. М. Чорне сонце. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2023. 304 с.
- 79.Шкляр В. М. Чорний ворон. Залишенець. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 352 с.
80. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль. *Українська мова : енциклопедія*. 3-тє вид., змін. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія», 2007. С. 284.